

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2010

IVA JURENKOVÁ

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra bohemistiky

**SLOVOTVORNÉ NEOLOGIZMY A JEJICH PŘEKLAD,
PROBLEMATIKA JEJICH FUNKČNÍ STYLOVÉ
EKVIVALENCE**
(NA MATERIÁLU PRÓZY ROALDA DAHLA – *THE BFG*, *OBR
DOBR*)

**NEOLOGISMS, THEIR WORD-FORMATION AND FUNCTIONAL
STYLISTIC EQUIVALENCE IN CZECH TRANSLATION**
(BASED ON ROALD DAHL'S NOVEL *THE BFG*)

Magisterská diplomová práce

Iva Jurenková

Vedoucí magisterské diplomové práce: doc. PhDr. Božena Bednaříková, Ph.D.

Olomouc 2010

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Boženě Bednařikové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady, náměty, připomínky a vstřícný přístup při psaní této diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 10. května 2010

.....
Iva Jurenková

Obsah

Úvod	7
Teoretická část	10
1. Translatologie jako součást lingvistiky	10
1.1 Překlad jako vědecká disciplína	10
1.1.1 Lingvistický přístup k teorii překladu	11
1.1.2 Vliv funkční lingvistiky a Pražského lingvistického kroužku na translatologickou koncepci funkční ekvivalence	13
2. Funkce a ekvivalence	15
2.1 Jiří Levý – Funkční teorie překladu	15
2.2 Hledání funkčního ekvivalentu v překladu	16
2.2.1 Forma, obsah a funkce	16
2.2.2 Ekvivalence	17
2.2.3 Funkční ekvivalence a otázka stylu překladu	18
3. Překlad a umění	20
3.1 Překlad jako tvůrčí činnost	20
3.2 Překladačský proces	21
3.3 Překladačská strategie	24
4. Hledání ekvivalentů	25
4.1 Pracovní postupy překladatele	25
4.1.1 Základní pracovní postupy překladatele podle Jiřího Levého	26
4.2 Hledání ekvivalentů	27
4.2.1 Lexikální ekvivalence	28
4.2.1.1 Úplná ekvivalence	29
4.2.1.2 Částečná ekvivalence	30
4.2.1.2.1 Formální rozdíly českých a anglických ekvivalentů	30
4.2.1.2.1.1 Lexikální jednotky víceslovné vs. lexikální jednotky jednoslovné	30
4.2.1.2.1.2 Lexikální jednotky explicitní vs. lexikální jednotky implicitní	32
4.2.1.2.2 Rozdíly českých a anglických ekvivalentů významově denotační	32
4.2.1.2.3 Rozdíly českých a anglických ekvivalentů významově konotační	33

4.2.1.2.4 Rozdíly českých a anglických ekvivalentů významově pragmatické	34
4.2.1.3 Nulové ekvivalenty	35
4.2.1.4 Více ekvivalentů	35
5. Neologizmy	36
5.1 Vymezení neologizmů	36
5.2 Přístupy ke zkoumání nových pojmenování	37
5.3 Jazykovědná literatura o problematice neologizmů	38
5.3.1 Nová slova v češtině. Slovník neologizmů a Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů	40
5.4 Okazionalizmy	42
5.4.1 Vymezení okazionalizmů vzhledem k lexikálním neologizmům současné spisovné češtiny	42
5.4.2 Nová pojmenování okazionální	43
6. Tvoření slov v češtině a angličtině	46
6.1 Tvoření slov v češtině a angličtině – obecná charakteristika	46
6.1.1 Tvoření slov v češtině	47
6.1.2 Tvoření slov v angličtině	50
7. Expresivita a způsoby jejího vyjádření v češtině a angličtině	53
7.1 Expresivita inherentní	54
7.1.1 Expresivita akustická	54
7.1.2 Expresivita daná příponami slova	55
7.1.3 Expresivita slov hybridních	58
7.1.4 Expresivita slov daná změnou neživotnosti v životnost	58
7.1.5 Expresivita vznikající významovou změnou slovotvorného typu	59
7.1.6 Expresivita způsobená reduplikací	59
7.1.7 Expresivita v oblasti kompozice slova	60
7.1.8 Expresivita citoslovcí a výrazů onomatopoických	60
Praktická část	61
8. Roald Dahl jako autor knih pro děti	61
9. <i>The BFG</i> a jeho český překlad	62
10. Zpracování excerpt	63

10.1 Roztřídění excerpt podle způsobu jejich tvoření	64
10.1.1 Afixace	64
10.1.1.1 Prefixace	64
10.1.1.2 Sufixace	66
10.1.2 Kompozice	68
10.1.3 Kompozičně-derivační tvoření	70
10.1.4 Nápodoba	72
10.1.5 Reduplikace	76
10.2 Dílčí závěry	77
Závěr	79
Anotace	80
Seznam použité literatury	81

Úvod

Neologizmy jsou běžnou součástí slovní zásoby každého jazyka. Liší se mírou zakotvenosti v jazykovém systému i v povědomí jeho uživatelů. Jejich častým zdrojem jsou slova přejatá z cizích jazyků – v případě češtiny je nejfrekventovanější bezpochyby angličtina.

Ve své diplomové práci se zabývám slovtvornými neologizmy (ale také okazionalizmy, specifickou skupinou neologizmů), které jsou takto definované jak ve výchozím jazyce, kterým je v tomto případě angličtina, tak v jazyce cílovém, tedy v češtině. Zdrojem zkoumaných neologizmů je kniha Roalda Dahla *The BFG* a její český překlad, jehož autorem je anglista Jan Jařab, *Obr Dobr*. Cílem práce je porovnat překlad těchto lexikálních jednotek z hlediska funkční stylové ekvivalence.

V teoretické části své práce čerpám ze současných translatologických koncepcí, které vycházejí z teorie tzv. funkční stylové ekvivalence, která byla formulována v souladu s teoretickými koncepcemi Pražského lingvistického kroužku.

Základní literaturou jsou především lingvisticky orientované teoretické práce zabývající se teorií a problematikou překladu – *Umění překladu* Jiřího Levého a *Výstavba jazykových projevů a styl* Karla Hausenblase.

Během vývoje překladatelství jako vědního oboru se vystříдалo mnoho způsobů, metod a názorů na to, jaké kvality má překlad z jednoho jazyka do druhého mít a je-li vůbec překlad jako takový možný. V úvodní části proto alespoň stručně nastiňuji nejzásadnější teoretické názory týkajících se problematiky překladatelství. V této souvislosti nemohu vynechat zmínku o významu a vlivu Pražského lingvistického kroužku na vývoj translatologických teorií 20. století.

Středem zájmu mého zkoumání jsou slovtvorné neologizmy a jejich překlad. V teoretické části se tedy především zaměřuji na problematiku neologizmů, jejich místa a významu v kontextu české lexikologie. Neologizmy v češtině se dlouhodobě zabývá Olga Martincová (*Problematika neologismů v současné spisovné češtině*, 1983), pod jejímž vedením vznikly už dva slovníky neologizmů – *Nová slova v češtině 1 a 2* (1998, 2004) nebo sborník *Neologizmy v dnešní češtině* (2005).

Ve své práci porovnávám způsob překladu anglických slovtvorných neologizmů do češtiny podle principů české slovtvorby. V tomto bodě se opírám o tzv. akademickou *Mluvnici češtiny I*, jejíž oddíl o slovtvorbě redakčně zpracovali Miloš Dokulil a Miloslava Knappová. Zpracování tohoto tématu v *Mluvnici češtiny I* vychází z předchozí práce Miloše Dokulila *Tvoření slov v češtině I, Teorie odvozování slov* z roku 1962. Dalším zdrojem mi potom byla publikace *Slovo a jeho konverze* (2009) Boženy Bednaříkové. Slovtvorbou se v kontextu české lexikologie zabývali mimo jiné Přemysl Hauser (např. *Nauka o slovní zásobě*, 1980), Vladimír Šmilauer (*Novočeské tvoření slov*, 1971), Ivana Bozděchová (*Tvoření slov skládáním*, 1990) nebo Dušan Šlosar (*Slovtvorný vývoj českého slovesa*, 1981; *Česká kompozita diachronně*, 1999). Významnými lexikologickými teoretickými pracemi jsou např. *Česká lexikologie* (1985) Josefa Filipce a Františka Čermáka nebo kolektivní dílo *Manuál lexikografie* (1995), které vzniklo pod vedením Renaty Blatné.

Česká stylistika je popsána v mnoha pracích, např. ve *Stylistice současné češtiny* (1991) Jana Chloupka a kolektivu. V angličtině se stylistikou zabývali např. Michael H. Short a Geoffrey N. Leech, kteří jsou autory publikace *Style in Fiction* (1981). Anglické lexikologii a stylistice se věnoval český anglista Josef Vachek (*Chapters from Modern English Lexicology and Stylistics*, 1974), Ludmila Urbanová (*Stylistika anglického jazyka*, 2008); lexikologii pak např. Jaroslav Peprník (*English Lexicology*, 1998). Anglická slovtvorba je popsána v *An Introduction to Modern English Word-Formation* (1973) Valerie Adams, *English Word-Formation* (1983) Laurie Bauera nebo v *A University Grammar of English* (1990) Randolpha Quirka.

Součástí mé práce je i kapitola věnovaná problematice lexikální ekvivalence. V tomto oddílu nastiňuji různé pohledy na lexikální ekvivalenci, odlišnosti a styčné body jednotlivých teorií. Při zpracování jsem vycházela z prací zabývajících se problematikou ekvivalence v překladu, jako je *K teorii i praxi překladu* (2003) Dagmar Knittlové, publikace Milana Hrdličky (např. *Literární překlad a komunikace* 1997), Jána Vilikovského *Překlad jako tvorba* (2002) nebo *Translation Studies* (1980) Susan Bassnett-McGuire.

V praktické části se zabývám excerpovanými slovtvornými neologizmy (okazionalizmy) z anglické a české verze prózy *Obr Dobr*. Věnuji se jejich klasifikaci z hlediska anglické slovtvorby a porovnávám je s jejich českým slovtvorným protějškem. Výsledkem tohoto porovnání je kritické posouzení a zhodnocení překladu slovtvorných neologizmů z hlediska srovnávací funkční stylistiky.

Teoretická část

1. Translatologie jako součást lingvistiky

1.1 Překlad jako vědecká disciplína

Zdařilost či naopak nezdařilost překladu se v průběhu historie tradičně hodnotila hlavně z literárně estetického hlediska. Překladatelské metody byly ve vztahu k původnímu dílu a jeho interpretaci vždy vázány a podmiňovány kulturními potřebami své doby. Lingvistický přístup k hodnocení a zkoumání nových metod překladu se objevuje až v druhé polovině 20. století.

O možnosti nebo nemožnosti překladu se hovoří už od samého počátku vzniku překladových děl. Na jedné straně stojí překladatelská praxe a fakt, že překladová díla existují, na druhé pak přesvědčení, že překlad je někdy nebo často nemožný. Během vývoje a formování teoretických názorů na překladatelství jako takové své místo zaujímala také teze o nepřeložitelnosti.

Dnes se v překladatelství nejvíce zdůrazňuje překonávání mezikulturních bariér, jemuž se podrobují jednotlivá řešení ve všech plánech jazyka.¹ Z této tradice vychází i česká překladatelská praxe.

Všeobecné a nejzákladnější požadavky na práci překladatele vycházejí z toho, že překladatel by měl v první řadě perfektně ovládat jazyk, ze kterého překládá, jazyk, do kterého překládá, a věcný obsah překládaného textu. Při překládání uměleckého díla by výsledný překlad navíc měl jako umělecké dílo působit.

¹ Knittlová, D.: K teorii i praxi překladu. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2003, s. 5.

1.1.1 Lingvistický přístup k teorii překladu

Od druhé poloviny 20. století má nejzásadnější vliv na teorii překladu textová lingvistika. Teorie překladu však také čerpá z lingvistiky konfrontační, sociolingvistiky, pragmalingvistiky – zejména z teorie řečových aktů a psycholingvistiky. Důležité jsou aspekty fonetické a zásadní význam pro překlad má také stylistika.

V této kapitole alespoň stručně nastíním vývoj moderních translatologických koncepcí, které vedly k dnes snad nejrozšířenější translatologické teorii – teorii funkční ekvivalence v překladu.

Přínos funkční a strukturální lingvistiky k teorii i praxi překladu se v 60. letech snažil zmapovat Georges Mounin v publikaci *Teoretické problémy překladu* (1963). Shrnuje názory jednotlivých jazykovědců, kteří se zasadili za uznání překladatelství jako součásti jazykovědy v době, kdy samotní překladatelé považovali překlad především za druh umění, a proto popírali, že překlad „má být definován jako jistá operace s úzkou vazbou na vědecké poznání a zejména na lingvistickou analýzu“.²

Z následného vývoje v teorii překladu však vyplývá, že tyto dvě skutečnosti se nemusejí nutně vylučovat. Jiří Levý, jehož *Umění překladu* poprvé vyšlo ve stejném roce jako práce Mouninova, pohlíží na překlad z hlediska funkčního a, jak už samotný název napovídá, také z hlediska uměleckého. Zrovna tak Mounin obhájí své tvrzení, že překlad se skládá minimálně ze dvou aspektů – z jazykové operace a uměleckého ztvárnění. Říká, že překlad zůstává uměním, avšak „uměním založeným na vědě“.³

V lingvistickém přístupu k teorii překladu se od jeho počátku v 60. letech 20. století považovala za nejdůležitější otázka ekvivalentnosti. Překladatelská práce řeší problémy, které plynou z rozdílnosti dvou jazyků – jazyka výchozího a cílového. Právě zkoumání a definování rozdílů a styčných bodů mezi jazykem výchozím a cílovým je středem zájmu lingvistického zkoumání teorie překladu.

² Mounin, G.: *Teoretické problémy překladu*. 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1999, s. 24.

³ tamtéž, s. 25 – 27

Zevšeobecněním těchto teorií lze definovat tzv. jazykové univerzálie, čili prvky, které jsou společné všem jazykům, a vedle nich postavit specifické rysy konkrétních jazykových systémů.

Mezi první lingvisticky orientované teoretiky překlada, jak ve své knize *K teorii i praxi překlada* (2003) zmiňuje Dagmar Knittlová, patřil J. C. Catford, který sice ještě ve svých teoretických závěrech nepoužíval pojem tzv. funkční ekvivalence, ale v podstatě vystihl jeho obsah. Vyslovil totiž názor, že jednotky výchozího a cílového jazyka nemusejí mít v lingvistickém smyslu stejný význam, ale mohou fungovat v téže situaci.⁴

Lingvistické metody přispěly k popisu možných způsobů překládání z jednoho jazyka do druhého. Lingvistické zkoumání překlada však současně poukázalo na jisté obtíže, které jsou dány samotnou povahou jazykových jevů, odlišností jednotlivých civilizací a různým viděním světa. Mounin přínos lingvistického poznání v oblasti překlada shrnuje takto: „Upozorněním na překážky zabraňuje tomu, aby je překlad ignoroval. Popisováním překážek zároveň ukazuje, do jaké míry a jak je možno je překonat. Propagováním jemnějších analýz jazykových fakt učí překladatele hlouběji promýšlet, do jaké míry může zůstat věrný originálu, jak vědomě nakládat s polem nepřesnosti překlada či dokonce nepřeložitelnosti originálu.“⁵

Výše řečené vystihuje obtížnost překlada tak specifických jazykových prvků, jakými jsou např. neologizmy. Ve své práci se budu zabývat hodnocením překlada neologizmů z hlediska funkční ekvivalence – budu hodnotit, do jaké míry (pokud to bylo vůbec možné) překladatel respektoval jazykovou stavbu neologizmů v původním textu a jaké metody použil v případě, že cílový jazyk (čeština) nedovoloval přímočaré řešení. U neologizmů v knize *Obr Dobr* je situace o to komplikovanější, že se jedná v převážné většině o originální neologizmy (okazionalizmy) vytvořené pouze pro mluvu titulní postavy – jedná se o zvukomalebná slova, často vzniklá deformováním slovních hříček atp. I zde

⁴ Knittlová, D.: *K teorii i praxi překlada*. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2003, s. 6.

⁵ Mounin, G.: *Teoretické problémy překlada*. 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1999, s. 159 – 160.

však autor i překladatel musel respektovat pravidla tvoření slov, která jsou do jisté míry v obou jazycích podobná, většinou se však liší (což plyne z odlišné typologické charakteristiky obou jazyků).

1.1.2 Vliv funkční lingvistiky a Pražského lingvistického kroužku na translatologickou koncepci funkční ekvivalence

Z dnešního hlediska teorie překladu je zřejmé, že existují překladatelské metody, kterými lze řešit i nejrůznější nepřenositelnosti kulturní, zkušenostní a časové. Lingvistické teorie totiž vycházejí z faktu univerzálnosti každého přirozeného jazyka. Znamená to, že veškeré obsahové jevy mohou být jazykově vyjádřeny, každý jazyk má prostředky k tomu, aby plnil komunikační funkci. Zároveň má prostředky k vyjádření odpovídající stylistické charakteristiky a vyvolání dynamicky adekvátní reakce u adresáta, i když tyto prostředky jsou v různých jazycích různé.⁶

Za základní princip překladu se dnes považuje funkční přístup, funkční ekvivalence. Protože z tohoto hlediska ve své práci při hodnocení překladu neologizmů vycházím, považuji za nutné zde nejen takový přístup blíže definovat, ale také zmínit myšlenkový základ, ze kterého vychází.

Funkční hledisko zkoumá, jaké sdělovací funkce mají jednotlivé jazykové prvky a které sdělovací prostředky ve vlastním jazyce mohou plnit stejnou funkci.⁷ Na samotných jazykových prostředcích tedy nezáleží. Záleží na tom, aby plnily stejnou funkci, a to po všech stránkách, tedy nejen ve významově věcné (denotační, referenční), konotační (expresivní, asociační), ale i pragmatické.⁸

Funkční hledisko při překládání formuloval již v roce 1913 Vilém Mathesius, jeden z pozdějších zakladatelů Pražského lingvistického kroužku.

⁶ Knittlová, D.: K teorii i praxi překladu. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2003, s. 8.

⁷ Levý, J.: Umění překladu. 2. vyd. Praha, Panorama 1983, s. 25.

⁸ Knittlová, D.: K teorii i praxi překladu. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2003, s. 6.

Pražský lingvistický kroužek založila v roce 1926 skupina jazykovědců pod vedením Viléma Mathesia, který již několik let předtím formuloval některé z jeho hlavních zásad. Pražští i zahraniční lingvisté (R. Jakobson, N. S. Trubeckoj, S. Karcevskij) postupně vypracovali novou jazykovědnou koncepci a následně pak ovlivnili vývoj moderní lingvistiky 20. století. O významném vlivu funkční lingvistiky Pražského lingvistického kroužku na současnou světovou teorii překladu píše i Susan Bassnett-McGuire v *Translation studies* (1980).⁹

Vůdčí osobností kroužku byl již zmiňovaný Vilém Mathesius. V období, kdy v jazykovědě převládal historický přístup mladogramatiků, přichází Mathesius s čistě synchronním, tedy nehistorickým přístupem k jazyku: „Nebot' jedině analýzou celého komplexu jazykových jevů existujících současně v dané době je možno pochopiti jejich vzájemnou synchronickou souvislost, která je poji v jazykový systém.“¹⁰ Mathesius zdůrazňuje při lingvistické analýze funkční princip, tedy přiblížení se k stanovisku mluvčího, postupuje od funkce k formě, oproti do té doby převládající interpretaci již hotových textů a opačného postupu od formy k funkci.

Hlavní zásady Pražského lingvistického kroužku byly formulovány a zveřejněny v tzv. Tezích – „Teze předložené prvému sjezdu slovanských filologů v Praze 1929“. Při studiu nejrůznějších jazykových jevů je zdůrazňován funkční princip. Jazyk je chápán jako funkční systém a každá jeho část se posuzuje podle toho, jakou funkci v systému jazyka zastává.¹¹

Rozvoj funkčního přístupu k jazykovému systému měl zásadní význam pro vývoj translátologické koncepce funkční ekvivalence. Při překládání se nereprodukuje jazykové prostředky, ale informace, které tyto prostředky vyjadřují. Každý jazykový prostředek má v určité komunikační situaci svou specifickou funkci. Ján Vilikovský ve své knize *Překlad jako tvorba* (2002) podotýká, že vztah funkční ekvivalence protíná napříč všechny jazykové roviny a že, pokud překlad zachovává funkci vzhledem ke komunikační situaci, lze překládat i takové

⁹ Bassnett-McGuire S.: *Translation studies*. 2. vyd. London, Routledge, 1992, s. 5, 73.

¹⁰ Mathesius, V.: *Funkční lingvistika*. In: *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha 1982, s. 29.

¹¹ Černý, J.: *Dějiny lingvistiky*. 1. vyd. Olomouc, Votobia 1996, s. 148 – 164.

lexikální jednotky, které se nekryjí, nebo vůbec nemají v druhém jazyku protějšek.¹²

2. Funkce a ekvivalence

2.1 Jiří Levý – Funkční teorie překladu

Jak jsem již v úvodu zmínila, ve funkčním pojetí teorie překladu budu primárně vycházet z díla Jiřího Levého *Umění překladu*, jedné ze zásadních českých prací na toto téma.

Jiří Levý vyvozuje svou funkční teorii překladu ze zvláštní kategorie, kterou nazývá noetická kompatibilita. Tímto označením rozumí zastřešující pojem pro obecné požadavky na kvalitní moderní překlad, jako jsou výstižnost překladu, pravdivost obrazného podání, pravděpodobnost motivace aj.¹³

Levý svou koncepcí podporuje tzv. „iluzionistickou“ teorii překladu (oproti teorii „antiiluzionistické“), kterou označuje lingvistickým termínem jako funkční, resp. estetickým termínem jako realistickou, protože umělecké dílo vypadá jako předloha, tedy jako skutečnost.¹⁴ Vilikovský v knize *Překlad jako tvorba* shrnuje význam Levého teorie tak, že Levý při překladu díla vyžaduje věrnou reprodukci jednotlivých složek a jejich sled, tedy zachování kompozičního principu díla, a zároveň, v souladu s teorií funkční ekvivalence, klade důraz na zachování hodnoty díla pro čtenáře překladu.¹⁵

¹² Vilikovský, J.: *Překlad jako tvorba*. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002, s. 21 – 22.

¹³ Levý, J.: *Umění překladu*. 2. vyd. Praha, Panorama 1983, s. 39.

¹⁴ tamtéž, s. 40

¹⁵ Vilikovský, J.: *Překlad jako tvorba*. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002, s. 86.

2.2 Hledání funkčního ekvivalentu v překladu

2.2.1 Forma, obsah a funkce

Umělecké dílo je odrazem objektivní skutečnosti. Tuto objektivní skutečnost autor interpretuje do skutečnosti literárního díla – a právě tuto jeho interpretaci musí vystihnout překladatel. Mezi jazykovým výrazem a myšlenkou, tedy mezi textem díla a jeho obsahem, je těsný vztah, nejsou však totožné. Různé jazyky mají k vyjádření téže skutečnosti různé jazykové prostředky, které musí překladatel respektovat.¹⁶

Jazyk nelze chápat pouze jako repertoár slov. Důležitý je význam jazykové výpovědi. Už Ferdinand de Saussure vylučuje doslovný překlad, protože slova „nepokrývají nutně v různých jazycích stejná pojmová pole“.¹⁷ Snad důležitější než význam jazykové výpovědi je situace, ve které mluvčí tuto výpověď pronáší a posluchač na ni nějakým způsobem reaguje.

Mounin v *Teoretických problémech překladu* v této souvislosti zmiňuje dánského lingvistu Louise Hjelmsleva, který v jazyce nachází dvě substance – fyzickou, materiální substanci výrazu a sémantickou substanci obsahu. Vedle substance obsahu podle Hjelmsleva existuje ještě forma obsahu, která se může měnit, a která se také podle příslušných jazyků mění.¹⁸ Znalost těchto substancí a forem ve výchozím i cílovém jazyce umožňuje překladateli nalézt v jazyce překladu ekvivalentní vyjádření.

Levý, který vychází z významové a estetické hodnoty díla, říká o vztahu mezi formou a obsahem, že „je třeba zachovávat ty formy, které mají nějakou sémantickou funkci, naopak nelze trvat na zachování forem jazykových“.¹⁹

Výše řečené charakterizuje princip funkční ekvivalence v překladu. V cílovém jazyce se hledají takové jazykové prostředky, které vystihují funkci

¹⁶ Levý, J.: Umění překladu. 2. vyd. Praha, Panorama 1983, s. 46.

¹⁷ Mounin, G.: Teoretické problémy překladu. 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1999, s. 36.

¹⁸ tamtéž, s. 43 – 44

¹⁹ Levý, J.: Umění překladu. 2. vyd. Praha, Panorama 1983, s. 46.

originálního textu. Ján Vilikovský zdůrazňuje, že často není možné překládat izolované lexikální jednotky nebo jazykové prvky, protože ty nabývají konkrétní význam teprve v kontextu. To, „co se ztrácí nebo přibývá, jsou formální jazykové prostředky, kdežto informace v daném oznámení zůstává nezměněna“.²⁰ Proto je tento překladatelský přístup vhodný pro překlad neologizmů – překladatel často musí při tvorbě neologizmů volit jiná řešení, než tomu je v původním textu. Důležité ale je, že sdělení zůstává nezměněno. Z tohoto důvodu posuzuji ve své diplomové práci překlad neologizmů v knize *Obr Dobr* právě z hlediska funkční ekvivalence.

Vilikovský vymezuje překlad jako sémiotickou operaci a definuje ho jako „funkčně korespondující reprodukci invariantní informace obsažené v textu jednoho jazyka prostředky jiného jazyka“.²¹ Přičemž invariantností chápe významovou totožnost prvků originálu v překladu.

2.2.2 Ekvivalence

Pojem ekvivalence přímo souvisí s funkční teorií překladu. V průběhu doby se však přístup k němu, resp. jeho definice měnila – Vilikovský uvádí dva extrémní případy, a to hledání ekvivalence buď mezi konkrétními jazykovými jednotkami, nebo v rámci celého textu. Složitá situace nastává, pokud se tematickým prvkem textu stává samotný jazyk jako prostředek společenské komunikace. Ekvivalent se musí vždy hledat hned v několika jazykových rovinách najednou. Při jeho hledání se musí zohlednit množství významů, které jednotlivé jazykové prvky mohou v komunikační situaci mít.

Kritériem pro hledání ekvivalentu je shodnost funkce daného jazykového prvku. Výběr překladového ekvivalentu v rámci jazykových rovin záleží na charakteru textu a jeho komplexnosti. Vilikovský pro příklad zmiňuje rozdíl mezi odborným textem, kde se při hledání ekvivalentu můžeme pohybovat na úrovni

²⁰ Vilikovský, J.: *Překlad jako tvorba*. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002, s. 23.

²¹ tamtéž, s. 27

slova, a textem uměleckým, kde se jednotkou pro hledání ekvivalentu může stát celý text.²² V této souvislosti dodává, že pokud se překladovou jednotkou rozumí dílo jako celek, někteří teoretikové překladu (např. Bohuslav Ilek, Milan Hrdlička²³) dávají před ekvivalencí přednost termínu adekvátnost, který není ve své definici tak striktní. Pojem funkční ekvivalence v sobě však požadavek adekvátnosti zahrnuje.²⁴

Dahlův *Obr Dobr* je umělecký text se specifickými jazykovými jednotkami – neologizmy. Při hodnocení funkční ekvivalence překladu neologizmů se tento fakt musí zohlednit. V některých případech je jejich překlad komplexní operací v rámci jazykových rovin, v jiných pouze záležitostí slovotvornou.

2.2.3 Funkční ekvivalence a otázka stylu překladu

Většina teoretiků překladu se shoduje v názoru, že adekvátní reprodukce stylu originálu v překladu je jednotícím prvkem (a tudíž jedním z nejdůležitějších) celého překládaného díla, a proto se mu věnuje velká míra pozornosti.

Stylistická stránka překladu je jedním z nejdůležitějších faktorů, které utvářejí výsledný obraz překládaného díla. Za předpokladu, že stále setrváváme v rovině uměleckého překladu, požadujeme po výsledném překladu stejný účinek na čtenáře, jako má dílo původní. Toho lze mimo jiné dosáhnout nalezením vhodného ekvivalentu na úrovni stylistické roviny překladu.

Hned vedle vystižení smyslu originálu je tedy pro umělecký překlad nejdůležitější vystižení jeho stylu. Karel Hausenblas ve své knize *Výstavba jazykových projevů a styl* zdůrazňuje důležitost dostatečně širokého chápání stylu tak, aby bylo možno ho považovat za komplementární protějšek k obecným

²² Vilikovský, J.: Překlad jako tvorba. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002, s. 29 – 40.

²³ Hrdlička, M.: Literární překlad a komunikace: k problematice zaměření uměleckého překladu na čtenáře. 1. vyd. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1997. 90 s.

²⁴ Vilikovský, J.: Překlad jako tvorba. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002, s. 86 – 87.

principům výstavby díla. Všimá si, že hlavně při překladu uměleckého díla z jednoho jazyka do druhého dochází ke „zdvojení“ stylových faktorů. Autor i překladatel jsou dvě samostatné tvůrčí individuality, při překladu jsou naplňovány stylové normy dvojího jazyka, poetiky, prostředí nebo doby. Tato dvojakost však nemusí být na úkor stylové jednoty překladu. Hausenblas říká, že styl má v díle úlohu integrační, nejedná se ale o integraci naprostou. I ve stylově jednotném díle se objevuje vnitřní stylové napětí – např. uvnitř tématu, jazykových nebo tektonických prostředků nebo mezi tématem a způsobem vyjádření.²⁵

Pokud po ekvivalentním překladu požadujeme zprostředkování rovnocenného poznání originálu, je reprodukce stylu originálu jednou z nejdůležitějších operací. Ve stylistické rovině totiž dochází k průniku ideových, estetických a jazykových hodnot díla.²⁶

Ján Vilikovský si všimá jisté protichůdnosti zásady reprodukce estetických hodnot i jazykových prostředků originálu a stejného působení na čtenáře překladu. Tato protichůdnost vychází z rozdílů jednotlivých jazyků a literárních tradic. Zachování působení na čtenáře vyžaduje po překladateli respektování domácích tradic, reprodukční princip zase co nejvěrnější zachování prostředků originálu.

Překladatel při reprodukci stylu originálu obecně využívá a následuje už existující domácí stylové vzory, které mají s originálem shodné nebo alespoň podobné stylistické vlastnosti.²⁷ Problém nastává, když takový korespondující styl v jazyce překladu chybí, jako je tomu v případech jazykových experimentů, jakým je zkoumaný text *Obr Dobr*, obsahující četné slovtvorné neologizmy, kterými se zabývám v praktické části své práce.

Zachování jednotného stylu je tedy důležité i v jazykově nestandardním textu knihy *Obr Dobr*, kde se vyskytují jak slovtvorné neologizmy, tak i stylově

²⁵ Hausenblas, K.: Výstavba jazykových projevů a styl. 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1971, s. 158 – 159.

²⁶ Vilikovský, J.: Překlad jako tvorba. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002, s. 179.

²⁷ tamtéž, s. 180

nestandardní mluva hlavní postavy. Styl zde tedy figuruje jako jednotící prvek všech jazykových rovin a umožňuje tak čtenáři snadnější orientaci v textu.

3. Překlad a umění

3.1 Překlad jako tvůrčí činnost

Při překladu uměleckého textu můžeme sledovat dvě základní roviny, jak píše Zlata Kufnerová v příspěvku „Umělecký překlad a jazyková tvořivost“, a to rovinu jazykovou, která si všímá jazykových prostředků a jejich překladových ekvivalentů, a rovinu jazykově tvořivou, která tvoří jednu z možných variant interpretace invariantního (ideálního) textu.²⁸

Zvláště při překladu neologizmů jsou obě roviny neoddělitelně spjaty – překladatelova tvořivost je usměrňována jazykovou stavbou jednotlivých neologizmů, pokud chceme překlad považovat za adekvátní z hlediska funkční stylové ekvivalence.

Překladatel nikdy nevytváří dílo nové. Jiří Levý říká, že cílem překladu je reprodukovat původní dílo, zachovat jeho sdělení a charakteristické rysy. Přesto je překládání tvůrčí činností. Původní text se většinou musí vhodným způsobem přestylizovat tak, aby zachoval všechny podstatné kvality originálu. Překlad by měl zachovávat styl předlohy. Ten je totiž nedílnou součástí díla a překladatel si toho musí být vědom.²⁹

Přeložené dílo vychází z cizího prostředí. Záleží na tvůrčí invenci překladatele, jak co nejvíce omezí případné rozpory, které z tohoto faktu plynou. Ty se mohou objevit zejména v případech, kdy např. situace popsaná v originálu nemá protějšek v kontextu, do kterého je dílo překládáno. Je důležité, aby si překladatel stanovil jednotnou koncepci a tu aby dodržoval v celém překládaném díle.

²⁸ Kufnerová, Z.: Umělecký překlad a jazyková tvořivost. In: Překládání a čeština. Jinočany, H&H 1994, s. 109.

²⁹ Levý, J.: Umění překladu. 2. vyd. Praha, Panorama 1983, s. 82 – 86.

Překladařství není tedy jen mechanickým převodem textu z jazyka výchozího do jazyka cílového. Je to především tvůrčí činnost, zvláště v případech, kdy se překladař rozhoduje mezi více stylistickými možnostmi.

3.2 Překladařský proces

Jak píše Ján Vilikovský, úkolem překladaře je reprodukovat literární dílo v jiném jazyku tak, aby zachoval jeho estetický charakter a působení na čtenáře v odlišném literárním a kulturním kontextu.³⁰ Ke skutečnosti, že se překlad skládá ze dvou aspektů – z jazykové operace a uměleckého ztvárnění, ještě musíme tedy přidat tu skutečnost, že překlad musí pracovat ještě s fakty kulturními (jejichž východisko a cíl jsou ale vždy jazykové povahy). Překladař musí ovládat nejen jazyk, ale také kulturu společenství jazyka, ze kterého překládá.

Největším úkolem překladaře je omezit rozdíly mezi dvěma jazykovými systémy, mezi schopností vnímání textu čtenářem originálu a čtenářem překladu, a zároveň zachovat charakteristické rysy překládaného textu, jeho specifický žánr a funkci. To se týká především historických, geografických a společenských skutečností. Při každém překladu, zejména u kulturně závažných a jazykově náročných děl, však nutně dochází k určitým ztrátám. Cílový text bude vždy postrádat některé kulturně relevantní rysy, které jsou obsaženy ve výchozím textu.³¹

Obecně prochází vlastní proces třemi fázemi. Ján Vilikovský v zásadě souhlasí s koncepcí Jiřího Levého, ačkoli oba jednotlivé části definují a chápou trochu odlišně, zvláště část interpretační.

Levý říká, že překladař musí předlohu nejprve pochopit, pak interpretovat a nakonec přestylizovat. Při interpretaci předlohy dochází k subjektivnímu vnímání díla na základě předešlých zkušeností nebo různých

³⁰ Vilikovský, J.: Překlad jako tvorba. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002, s. 90.

³¹ Levý, J.: Umění překladu. 2. vyd. Praha, Panorama 1983, s. 51.

osobních konotací. Tento subjektivismus je běžný v procesu čtení, ale překladatel ho musí potlačit v zájmu zachování obsahového a uměleckého sdělení díla. Objektivní platnost originálu lze v překladu významnou měrou posunout výběrem stylistických prostředků. Ty proto musejí vždy zachovávat smysl originálu.³²

Podle Vilikovského překladatel začíná recepcí zaměřenou na cizí kulturu a na základě jejího kritického zhodnocení si vytváří překladatelskou koncepci, která je odrazem nejen recepce, ale také poznatků o domácí kultuře, o výrazových možnostech cílového jazyka, estetických a jiných konvencí. Původní dílo tedy na základě těchto skutečností interpretuje. Vlastní tvůrčí fázi v překladatelském procesu je fáze poslední, reprodukční.³³

Karel Hausenblas ve své publikaci *Výstavba jazykových projevů a styl* podrobil kritice Levého knihu *Umění překladu*, přičemž vyzdvihl její význam, ale zároveň vyslovil připomínky k některým jejím myšlenkám.

Hausenblas definuje překlad jako mezičlánek ve sdělovacím komunikačním procesu, jestliže jedna ze stran nerozumí prostředkům dané komunikační soustavy a je třeba je převést do soustavy jí srozumitelné, přitom nemá na mysli jenom překlad z jednoho jazyka do druhého, ale také překlady z různých forem jazyků národních: „Překladem rozumíme (verbální) komunikát K_2 utvořený z prostředků soustavy L_2 , který vznikl jako transformát komunikátu K_1 (= originálu) utvořeného z prostředků soustavy L_1 , s funkcí zprostředkovávat informaci podanou originálem, a to takovým způsobem, aby komunikát K_2 byl strukturací obsahu i výrazu vystižením, obdobou komunikátu K_1 .“³⁴

S Jiřím Levým se Hausenblas shoduje v konstatování toho, jak vysoké jsou u nás požadavky na kvalitu překladu, v preferování tzv. věrného překladu, který usiluje o co největší vystižení smyslu, tvaru, ale také stylu originálu. Nesouhlasí s ním však v pojetí překladu jako „tvůrčí reprodukce“ – místo toho navrhuje nazývat překladovou operaci „přetvořením, (přetvářením), transformací

³² tamtéž, s. 45

³³ Vilikovský, J.: *Překlad jako tvorba*. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002, s. 96.

³⁴ Hausenblas, K.: *Výstavba jazykových projevů a styl*. 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1971, s. 79 – 80.

(transformováním)“, protože překlady chápe jako „slovesné výtvoř, které vznikly z jiných přetvořením, přeměnou, transformováním některé (některých) stránek díla původního (základního), přičemž jiné (většina) zůstávají nebo, přesněji, se mění pokud možno málo.“³⁵

Reprodukce je podle Hausenblase provedení na různém stupni realizace – pro ilustraci mu slouží notový zápis skladby a její provedení. Na rozdíl od toho, jsou originál a překlad na stejném stupni: „Překladatel nemá k dispozici žádnou novou, další rovinu ve výstavbě uměleckého celku [...] – pokud překladatel „přidává“, je to vždy jen v rovinách, kterými disponuje i originál, srov. přidání eufonického prvku, pojmenování nebo i motivu v rovině zvukové, lexikální nebo v rovině tematické kompozice, zvl. z důvodů kompenzace některých jiných kvalit originálu.“³⁶

Rozdíl mezi originálem a překladem spočívá tedy podle Hausenblase pouze v tom, že v jazykové složce výstavby překladu je provedena záměna prostředků jazyka originálu za prostředky jazyka jiného, přičemž musí být zachován smysl celku a umělecká struktura díla. Jiné než jazykové složky díla jsou měněny na základě vlivu změny jazykové složky, která do výstavby díla zasahuje velmi hluboko.

Milan Hrdlička v zásadě souhlasí s Hausenblasovým tvrzením o důležitosti jazykové složky i v rámci hledání adekvátního stylistického zpracování překladu, když říká, že jazykový materiál cílového jazyka není v procesu uměleckého překladu pasivním činitelem, ale že naopak sehrává v překladu uměleckého textu důležitou roli. Svými vyjadřovacími možnostmi podmiňuje jazykovou stránku díla, poskytuje překladateli repertoár svých možností. Stupeň jazykové podmíněnosti díla závisí na daných jazycích, autorovi a charakteru díla. Čím je jazyková podmíněnost kvalit originálu větší (mluvíme-li například o překladu neologizmů) tím větší je i úloha překladatele. Stejně důležitá je ale podle Hrdličky

³⁵ Hausenblas, K.: Výstavba jazykových projevů a styl. 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1971, s. 87.

³⁶ tamtéž, s. 85 – 86

i stylistická stránka překladu, jejíž zdařilá reprodukce je významná pro dosažení kvalit adekvátního překladu.³⁷

3.3 Překladatelská strategie

Předtím, než překladatel započne svou práci, musí si zvolit vhodnou strategii. Překládání je v první řadě sdělování. Překladatel musí pochopit obsahový význam díla a ujasnit si, jakými jazykovými prostředky je tento obsah zakódován a jaké adekvátní prostředky tedy zvolí v jazyce překladu.

Moderní, zvláště anglosaské, teorie překladu se v první řadě zaměřují na tzv. makropřístup, tedy na kulturní zázemí, historické a lokální zasazení, literární nářky, realie, vztah autora k tématu a k publiku, typ publika, typ textu a funkci textu. Po takové analýze výchozího textu musí překladatel učinit tzv. strategické rozhodnutí, kterým výchozí text do zmíněného rámce zasadí. Poté následuje mikropohled, fáze detailního rozhodování, kdy si překladatel všímá konkrétních jednotlivostí, gramatických struktur a jejich lexikálního vyjádření.³⁸

Promyšlená překladatelská strategie a postupy, jaké překladatel zvolí, jsou potřeba při jakémkoli uměleckém překladu. Při překladu jazykově nestandardního textu *Obr Dobr* se však tato potřeba stává nutností.

³⁷ Hrdlička, M.: Literární překlad a komunikace: k problematice zaměření uměleckého překladu na čtenáře. 1. vyd. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1997. 64 – 65 s.

³⁸ Knittlová, D.: K teorii i praxi překladu. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2003, s. 21.

4. Hledání ekvivalentů

Hledání vhodného ekvivalentu na úrovni jednotlivých jazykových rovin podle principu funkční stylové ekvivalence úzce souvisí s možnostmi, které překladateli dává jazyk, do kterého překládá. Mluvíme o tzv. pracovních postupech nebo metodách překladatele, kterými se budu podrobněji zabývat v této kapitole.

4.1 Pracovní postupy překladatele

Existuje několik základních překladatelských postupů a metod, které však různí teoretikové nazývají a charakterizují různými způsoby, ačkoli v podstatě všechny směřují k řešení stejného problému. Cílem je vždy najít vhodný ekvivalent v cílovém jazyce tak, aby byl zachován obsah a stylistický charakter výchozího textu. Při překladu často ale nestačí nalézt správný ekvivalent lexikální. Pracuje se proto také s ekvivalenty syntagmatickými a výpovědními, protože konkrétnímu slovu jednoho jazyka neodpovídá vždy jedno a totéž konkrétní slovo jazyka druhého.³⁹

Současní lingvisté, zabývající se teorií překladu, vycházejí z velké části z prací francouzských autorů působících v Kanadě Jeana-Paula Vinaye a Jeana Darbelneta, kteří svou translatologickou koncepci shrnuli v díle *Stylistique comparée du français et de l'anglais (Comparative Stylistics of French and English)*, 1995), vydaném v roce 1958. Jejich translatologická metoda vychází z lingvistického srovnávání jazyků.⁴⁰

Dagmar Knittlová přibližuje ve své publikaci *K teorii i praxi překladu* způsoby řešení hledání ekvivalentu podle Vinaye a Darbelneta, v případě, že přímý ekvivalent v cílovém jazyce chybí. Vinay s Darbelnetem definovali

³⁹ Knittlová, D.: *K teorii i praxi překladu*. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2003, s. 19.

⁴⁰ Jean-Paul Vinay and Jean Darbelnet. Dostupný z WWW <http://isg.urv.es/library/papers/vinay.doc> [cit. 20. 7. 2009]

následujících sedm základních postupů, které jsou zde seřazené od nejjednodušších po ty nejsložitější:

transkripce (přepis více či méně adaptovaný úzu cílového jazyka),

kalk (doslovný překlad; výraz v cílovém jazyce je vytvořený podle gramatické struktury výrazu ve výchozím jazyce),

substituce (nahrazení jednoho jazykového prostředku jiným, ekvivalentním),

transpozice (vytvoření nutných gramatických změn v důsledku odlišného jazykového systému),

modulace (změna hlediska),

ekvivalence (ekvivalencí zde autoři rozumějí použití stylistických a strukturních prostředků odlišných od originálu, např. v oblasti expresivity),

adaptace (substituce situace popsané v originále jinou, adekvátní situací, např. neexistuje-li v cílovém jazyce ekvivalent přísloví, slovní hříčky).⁴¹

4.1.1 Základní pracovní postupy překladatele podle Jiřího Levého

Jiří Levý považuje za základní postupy překladatele překlad, substituci a transkripci. Definuje je na základě vztahu „obecného“ a „jedinečného“. Říká, že překladatel musí ve výběru překladatelských postupů respektovat nejen význam překládaného textu, ale i jeho formu. Pohybuje se přitom mezi jejich obecností a jedinečností, zvláštností. K zvláštnostem řadí specifický jazykový materiál a historicky podmíněné obsahy a formy textu.⁴²

Překlad v pravém slova smyslu je možný jen při překladu z oblasti obecného. V oblasti zvláštního, kdy jazykový materiál díla těsně závisí na dobovém nebo národním prostředí, musí překladatel použít zvláštních překladatelských postupů. Těmi jsou substituce nebo transkripce. Levý je

⁴¹ Knittlová, D.: K teorii i praxi překladu. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2003, s. 14.

⁴² Levý, J.: Umění překladu. 2. vyd. Praha, Panorama 1983, s. 114.

charakterizuje takto: „Substituace, tj. náhrada domácí analogií, je na místě tam, kde se zároveň silně uplatňuje obecný význam, transkripce, přepis, je nutná tam, kde význam, tedy činitel obecný, úplně mizí.“⁴³

Substituci překladatel používá tehdy, pokud je významově nebo formálně zvláštní umělecký prvek nositelem obecného významu, který však nelze zachovat, ale je možné ho sdělit. Substitucí však může dojít k adaptaci nebo aktualizaci díla, proto by měla být používána pouze uváženě. Přepis neboli transkripce se používá v případech, kdy zvláštní umělecký prostředek není nositelem obecného významu, můžeme ho zachovat, ale ne sdělit. Za překlad v pravém slova smyslu se pokládají případy, kdy je obecný umělecký prvek možné zachovat i sdělit.⁴⁴

4.2 Hledání ekvivalentů

Všechny výše zmíněné teoretické postupy spějí k hledání ekvivalentů v jazyce, do kterého překládáme. Pouze lexikální ekvivalenty však většinou nestačí. Jednotlivosti, zvláštnosti v obsahu a formě originálu, o kterých se zmiňuje Jiří Levý, se často musejí měnit nebo, v případě jejich nepřeložitelnosti, kompenzovat nebo substituovat.

Ekvivalenty je nutné hledat ve všech plánech jazyka a výsledný text překladu tak této skutečnosti podřídít. Ve své práci se však zaměřuji pouze na problematiku ekvivalence lexikální, protože ta je pro zkoumání funkční stylové ekvivalence neologizmů a jejich překladu nejdůležitější.

V obecné rovině můžeme definovat případy, kdy (lexikální) ekvivalent existuje, neexistuje a kdy je ekvivalent nutno chápat v širším kontextu.

Následující formální rozdělení lexikálních ekvivalentů, které ve své práci používám pro jeho jasnost a přehlednost, uvádí ve své publikaci *K teorii i praxi překladu* Dagmar Knittlová. Jednotlivé kategorie ilustruje na příkladech překladu

⁴³ Levý, J.: Umění překladu. 2. vyd. Praha, Panorama 1983, s. 114.

⁴⁴ tamtéž, s. 114

z angličtiny do češtiny, což je pro účel mé práce výhodné, neboť se v praktické části zabývám hodnocením překladu neologizmů právě z angličtiny do češtiny.

Podle Dagmar Knittlové je tedy existující ekvivalent:

úplný, absolutní – zvláště, pokud jde o významovou a stylistickou platnost (např. *Tuesday* – *úterý*),

částečný – v tomto případě se překladatel uchyluje k transpozici, přičemž výsledný protějšek v cílovém jazyce musí mít stejnou výpovědní funkci, musí vyjadřovat vztah k téže situaci (např. *rolls* – *housky*),

ekvivalentů existuje více (např. *go* – *jít/letět/plout*).

Jestliže ekvivalent neexistuje, je třeba prázdnou pozici nahradit opisem, kalkem, popřípadě přejatým slovem, nebo nahradit ekvivalent situace, pokud není situace ve výchozím jazyce známa v situačním kontextu čtenáře překladu.

Poslední variantou je ta, kdy je třeba chápat ekvivalent v úhrnu aspektů všech lexikálních jednotek. To se týče formy, spojitelnosti lexikální a sémantické, významu a stylu.⁴⁵

4.2.1 Lexikální ekvivalence

Podívejme se na tuto problematiku podrobněji na příkladech překladu kontextově zapojených lexikálních jednotek z angličtiny do češtiny. V různých jazycích existují větší či menší rozdíly v oblasti významových složek výrazu denotačních i pragmatických. S denotačními významovými složkami souvisejí sémantické rozdíly, které vyplývají z různého pojmenovacího přístupu ve výchozím a cílovém jazyce. Pro základní orientaci v problematice budu i nadále čerpat převážně z publikace *K praxi i teorii překladu* Dagmar Knittlové.

⁴⁵ Knittlová, D.: *K teorii i praxi překladu*. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2003, s. 20.

4.2.1.1 Úplné ekvivalenty

Mezi úplné, absolutní překladové protějšky – ekvivalenty patří pojmenovávací jednotky základního slovního fondu, centra slovní zásoby. Mluvíme o ekvivalentech v dané komunikační situaci čili o stejných významech v příslušném kontextu i funkcích stylistických, ekvivalentech denotačních i konotačních. Takovými ekvivalenty jsou především substantiva s téměř jednoznačným denotačním významem, která označují stejnou, případně odpovídající část mimojazykové skutečnosti.

Slova s více možnými protějšky lze také považovat za ekvivalenty úplné, v případě, že jsou monosémantizována gramatickým, lexikálním, situačním nebo pragmatickým kontextem.

Úplné ekvivalenty jsou většinou symetrické po stránce formální. Jsou jednoslovné nebo víceslovné, stejně jako výchozí lexikální jednotka (*aunt – teta, walk away – jít pryč*).

Při hledání ekvivalentů je třeba počítat s jazykovými vlastnostmi jednotlivých systémů, které vyplývají z typologických rozdílů mezi jazyky.

Co se týče rozdělení slovních druhů, je pro překladatele do češtiny relevantní fakt, že např. slovanské sloveso obsahuje obecně více informací než sloveso anglické, je sémanticky bohatší. Z nominálního charakteru angličtiny a verbálního typu češtiny vyplývá, že úplných protějšků ve slovesné oblasti nenajdeme mnoho. Pokud ano, jedná se především o akční slovesa označující lidskou činnost (*eat – jíst*), stav a změnu stavu (*be – být*), mentální proces, percepci (*see – vidět*), vztah (*have – mít*) a modální postoj (*must – muset*).

Podobná situace nastává také u substantiv. Česká substantiva jsou většinou popisná (motivovaná – slovotvorně analyzovatelná), kdežto anglická (anglosaská) většinou značková, polysémní.

Úplné adjektivní ekvivalenty označují převážně objektivní vlastnosti (*black – černý, empty – prázdný*).

U adverbíí s místním významem vyplývá jednoznačný protějšek z jazykového okolí (*he was at home – byl doma*).

Ze slootovorného hlediska převládají v morfologicky bohaté češtině derivativa oproti anglickým kompozitům nebo slovům, která jsou motivována sémanticky.⁴⁶

4.2.1.2 Částečné ekvivalenty

Úplných ekvivalentů mezi angličtinou a češtinou je poměrně málo. Mnohem častěji nacházíme ekvivalenty částečné. Tato skutečnost je podmíněna nejen odlišným typologickým zařazením obou jazyků, ale také pragmatickými hledisky – angličtina a čeština jsou jazyky vzdálené také kulturně, historicky, společensky a geograficky. Mají odlišnou tradici, úzy, kolokace a frazeologii.

Neschopnost nalézt úplný ekvivalent je podmíněna jazykovými rozdíly formálními, významově denotačními, významově konotačními a pragmatickými.

Při hledání ekvivalentu v překladu se tyto rozdíly většinou kombinují, zřídka se setkáme s čistým typem.⁴⁷

4.2.1.2.1 Formální rozdíly českých a anglických ekvivalentů

4.2.1.2.1.1 Lexikální jednotky víceslovné vs. lexikální jednotky jednoslovné

Formální rozdíly v jednotlivých ekvivalentech v angličtině a češtině jsou dané především odlišnou typologickou charakteristikou obou jazyků. Izolační

⁴⁶ Knittlová, D.: K teorii i praxi překladu. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2003, s. 33 – 35.

⁴⁷ tamtéž, s. 35

analytická angličtina má více výrazů víceslovných, které jsou také explicitnější než jednoslovné výrazy, kterými je nahrazuje čeština, syntetický jazyk flexivní.

Víceslovná pojmenování se skládají ze sémanticky chudšího řídicího členu a doplnění. Až toto doplnění je nositelem informace, sémantickým centrem denotačním, ale také konotačním, například ve frázi *the poor man* je jádrem této nominální fráze obecně klasifikující substantivum *man*, informaci nese až adjektivum *poor*. Z tohoto příkladu vyplývá, že víceslovně se také vyjadřuje kladný nebo záporný postoj k určitému objektu: *the poor man* – *chudák*. Premodifikátor je tedy současně nositelem denotačního i konotačního významu. Zajímavé je, že český jednoslovný protějšek *chudák* obsahuje stejnou kombinaci významových složek – sufix *-ák* je nositelem onomaziologické báze „člověk“, kořen *chud* nese význam onomaziologického příznaku vyjádřeného adjektivem.

Explicitnost víceslovných pojmenování spočívá v tom, že hlavní i modifikující člen se vyjadřují samostatnými slovy. V kondenzovaných syntetických českých pojmenováních se hlavní člen vyjadřuje slovotvorným formantem, modifikující člen pak slovotvorným základem (např. *apple tree* – *jabloň*).

Dvouslovným frázovým slovesům většinou odpovídají české jednoslovné předponové protějšky (např. *get up* – *vstát*, *jump up* – *vyskočit*).

Dvouslovná anglická sémanticky chudá slovesa (*get*, *have*) získávají svůj význam až doplněním o další lexikální jednotku. Jejich český ekvivalent je doplněn zvratným osobním zájmenem „se“ (např. *get dark* – *stmívat se*; *have a seat* – *posadit se*).

Pravidlo anglické víceslovnosti a české jednoslovnosti však nelze uplatňovat vždy. Čeština např. musí použít analytického víceslovného pojmenování v případech, kdy nemá protějšek zejména k anglickým slovesům vzniklým konverzí ze substantiva (*be benched* – *sedět na lavici*).⁴⁸

⁴⁸ Knittlová, D.: K teorii i praxi překladu. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2003, s. 36 – 38.

4.2.1.2.1.2 Lexikální jednotky explicitní vs. lexikální jednotky implicitní

Explicitnost lexikální jednotky se projevuje větším množstvím výslovně vyjádřených informací. Explicitnější jsou převážně jazykové jednotky víceslovné. Explicitnost nejčastěji vyjadřuje plnovýznamová jednotka, kterou mají tyto víceslovné jednotky navíc oproti jednoslovnému protějšku (např. *poker game* – *poker*, *blow one's nose* – *smrkat*).

V případech jako *college boys* – *kluci z univerzity*, jsou explicitnější české prostředky. Čeština neumožňuje použít takovou sémanticky hutnou strukturu, přidává ale předložku.

Explicitnost přidaná překladatelem se v českém ekvivalentu může objevit např. tehdy, pokud jsou anglická jmenná vyjádření přeložena slovesně (*till dawn* – *dokud se nerozední*). Rozšířené verze, při kterých zároveň většinou dochází k syntaktické přestavbě, jsou v českém textu mnohem přijatelnější než snaha o kondenzovanou verzi vyjádření (*at every look* – *kdykoli jsme se na ni podívali*), což samozřejmě vychází z typologické charakteristiky obou jazyků.⁴⁹

4.2.1.2.2 Rozdíly českých a anglických ekvivalentů významově denotační

Pojmenování ve výchozím textu se může od pojmenování v cílovém jazyce sémanticky lišit. Skutečnost, kterou toto pojmenování označuje, je přitom stejná nebo alespoň splňuje stejnou funkci v textu. Denotační informace zůstává tedy vcelku nezměněna.

V překladatelském postupu mohou nastat dvě varianty – specifikace (substituce hyponymem) nebo zobecnění, generalizace (substituce hyperonymem). Specifikací se rozumí varianty, kdy má český protějšek anglické lexikální jednotky nějakou významovou složku navíc, při generalizaci je některá

⁴⁹ Knittlová, D.: K teorii i praxi překladu. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2003, s. 36 – 39.

složka významu potlačena. Generalizace spočívá v redukci sémantických složek, v jejich zobecnění, zvýšení stupně abstrakce. Na rozdíl od specifikace je při překladech z angličtiny od češtiny méně častá.⁵⁰

Levý podotýká, že lexikálním ochuzením, generalizací, se text stává umělecky méně působivým. Stylistickým ochuzováním slovníku překladu Levý myslí situace, kdy překladatel užije obecného pojmu místo konkrétního přesného označení nebo stylisticky neutrálního slova místo citově zabarveného. Ke generalizaci dochází také, pokud překladatel dostatečně nevyužívá synonym k obměňování výrazu.⁵¹

4.2.1.2.3 Rozdíly českých a anglických ekvivalentů významově konotační

K částečné ekvivalenci vede také rozdíl v oblasti sekundárních, konotačních složek, které se složkami denotačními spoluvytvářejí obsah lexému.

Konotace mohou být expresivní a stylistické. Expresivita výpověď zvýrazňuje. Jejími součástmi jsou emocionalita a intenzita. Jako expresivní vnímáme kromě inherentně nebo adherentně expresivních slov i obrazné vyjadřování, přirovnání, přidávání, vynechávání nebo změnu obrazů a stylistické využívání různých jazykových vrstev.

Porovnáním emocionálních prostředků v angličtině a češtině zjistíme, že angličtina má tyto prostředky koncentrovanější než čeština. Na rozdíl od češtiny, kde jsou rozprostřeny na více členů výpovědi, se v angličtině zřetelně vztahují k výpovědi celé. Čeština pro vyjádření emotionality využívá bohatých morfologických jazykových prostředků.

V oblasti stylistické konotace se angličtina a čeština liší v rozložení jazykových vrstev a útvarů. V překladu do češtiny překladatel využívá

⁵⁰ Knittlová, D.: K teorii i praxi překladu. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2003, s. 41 – 55.

⁵¹ Levý, J.: Umění překladu. 2. vyd. Praha, Panorama 1983, s. 138 – 139.

dostupných prostředků hovorových, obecně českých, popř. prvků z jiných interdialektů, slangových, expresivních, zhrubělých, vulgárních a jejich kombinací, které považuje za adekvátní pro daný styl a situaci.

Podle principu funkční a stylové ekvivalence při překladu se i konotační složky výrazu překládají funkčně. Funkční překlad je pro čtenáře plynulejší, idiomatičtější, čtivější, přirozenější a přijatelnější. Dochází při něm k syntaktické přestavbě, používají se obvyklejší konotace a obrazy.⁵²

4.2.1.2.4 Rozdíly českých a anglických ekvivalentů významově pragmatické

Dalšími rozdíly mezi dvěma jazyky, které neumožňují nalézt v cílovém jazyce úplný ekvivalent, jsou rozdíly významově pragmatické. Překladatel v těchto případech přihlíží k odlišným jazykovým i mimojazykovým zkušenostem mluvčích výchozího a cílového jazyka. Zkušenosti jazykového společenství výchozího jazyka se adresátům v cílovém jazyce zpřístupňují a přibližují různými překladatelskými řešeními.

Nejčastěji se používá analogie, čili substituce naší skutečnosti a úzu za výchozí. Analogiemi odpovídajícími našim zvyklostem se nahrazují společenská klišé, fatické výrazy a fráze, pozdravy, oslovení, tituly nebo měrné jednotky. Při takových náhradách však musí překladatel zachovat cizí kolorit. V jistých případech je nutné použít vnitřní vysvětlivku, která mívá nejčastěji formu vysvětlujícího opisu (*Windsor tie – mašle pod bradou*). Nominálnost textu v takových případech narůstá, což může ve větší míře působit negativně na výsledný text překladu.⁵³

⁵² Knittlová, D.: K teorii i praxi překladu. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2003, s. 55 – 80.

⁵³ tamtéž, s. 81 – 82

4.2.1.3 Nulové ekvivalenty

Pokud ekvivalent neexistuje, nahrazuje se tento neexistující protějšek v překladu většinou převzetím cizího slova nebo jeho počeštění, analogickým slovotvorným postupem, zobecněním, perifrasticky nebo tzv. funkční ekvivalencí. Opět se vlastně vytváří částečný ekvivalent.⁵⁴

4.2.1.4 Více ekvivalentů

V polysémní angličtině závisí konkrétní pojmenování na kontextu. Proto i v cílovém jazyce existuje při překladu více ekvivalentů lexikální jednotky výchozího jazyka. Cílový ekvivalent volí překladatel na základě širšího, situačního kontextu, bezprostředního jazykového kontextu, obvyklé spojitelnosti a kombinovatelnosti lexikální jednotky ve výchozím jazyce a také podle subjektivní volby překladatele.⁵⁵

⁵⁴ Knittlová, D.: K teorii i praxi překladu. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2003, s. 84 – 85.

⁵⁵ tamtéž, s. 85 – 91

5. Neologizmy

V následující kapitole se věnuji problematice lexikálních neologizmů ve spisovné češtině z hlediska současného stavu lingvistického bádání v rámci neologie – samostatné jazykovědné disciplíny, která se neologizmy zabývá. Nejprve se zaměřuji na obecné otázky týkající se této problematiky, jako je vlastní podstata, pojetí a vymezení neologizmů – neboli vymezení takových lexikálních jevů, které lze pod pojem neologizmus zahrnout. S tím souvisí i otázka způsobu vzniku nových pojmenování a jejich zařazení a uplatnění ve slovní zásobě spisovné češtiny.

Nejdůležitější částí této kapitoly, z hlediska zaměření mé diplomové práce, je část o specifických neologických pojmenováních – okazionalizmech. Neologizmy (respektive jejich překlad) z knihy *Obr Dobr*, které analyzuji z hlediska funkční stylové ekvivalence v praktické části, patří právě do této kategorie – nekladou si za cíl stát se součástí slovní zásoby jazyka, jímž mluvíme, jejich výskyt je omezen pouze na jeden konkrétní text.

Součástí této kapitoly je také výčet nejdůležitějších domácích prací zabývajících se problematikou neologizmů. Ve své diplomové práci primárně vycházím z prací Olgy Martincové, výrazné osobnosti české lingvistiky, která se problematikou neologizmů soustavně zabývá.

5.1 Vymezení neologizmů

Neologizmy rozumíme ty lexikální prostředky, které se obecně charakterizují jako nové. Olga Martincová vidí podstatu neologizmů v tom, že pojmenovávají nový předmět nebo jev skutečnosti a že zároveň obohacují vyjadřovací prostředky jazyka.⁵⁶

⁵⁶ Martincová, O.: Problematika neologizmů v současné spisovné češtině. 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 10.

Obečními otázkami problematiky neologizmů, jako je jejich podstata, vymezení a stanovení kritérií, na jejichž základě lze neologizmy zjišťovat, určovat a hodnotit, se zabývá neologie. Kromě vzniku neologizmů se také věnuje pozornost způsobu jejich začleňování do slovní zásoby daného jazyka a jejich uplatnění v ní. V této souvislosti se zkoumá status neologizmů ve slovní zásobě jako příznakových lexikálních jednotek, slov vyskytujících se na periférii slovní zásoby.

K těmto otázkám se přistupuje z různých metodologických hledisek a východisek.⁵⁷

5.2 Přístupy ke zkoumání nových pojmenování

Rozdíly ve vymezení neologizmů vyplývají z odlišných přístupů k jejich studiu. Olga Martincová uvádí hledisko synchronní i diachronní, řečové i systémové, přístup onomaziologický i sémaziologický, sociolingvistický, psycholingvistický, konfrontační i lexikografický.⁵⁸

Největší rozdíly ve vymezení neologizmů vyplývají z uplatnění synchronního nebo diachronního hlediska. Z posledně jmenovaného se za neologizmy pokládají ty nové lexikální jednotky, které nejsou obsaženy v repertoáru slovní zásoby předcházejícího období. Ze synchronního hlediska se jako neologizmy označují ty nové lexikální jednotky, které lze na základě současných lexikálních norem hodnotit z hlediska jejich možnosti stát se jednotkou „langue“.

⁵⁷ Martincová, O.: Problematika neologizmů v současné spisovné češtině. 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 10.

⁵⁸ tamtéž, s. 10

Od takto vymezených neologizmů se odlišují okazionalizmy a slova potenciální, tedy dosud slovotvorně nerealizované systémové možnosti, popř. realizované pouze v individuálním komunikačním aktu.⁵⁹

Olga Martincová ve své monografii *Problematika neologizmů v současné spisovné češtině* přistupuje k vymezení neologizmů z hlediska synchronního a volí onomaziologický přístup. Neologizmy pak zkoumá z hlediska genetického a funkčního, přičemž aspektem genetickým rozumí zkoumání vzniku nových pojmenování a aspektem funkčním pak zkoumání uplatnění, fungování nových pojmenování ve slovní zásobě současné spisovné češtiny.

5.3 Jazykovědná literatura o problematice neologizmů

Široký a vnitřně členitý výzkum neologizmů dokládá velké množství monografických prací, studií, statí a hlavně tvorba neologických slovníků. O shrnutí existujících publikací na toto téma u nás i v zahraničí se pokouší bibliografický výběr, který připravil kolektiv pracovníků lexikograficko-terminologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR pod názvem *Neologie a neografie. Výběr z národních bibliografií* (1996, 1991).

V současné době se největší pozornost teoretického bádání v oblasti neologizmů soustředí na studium jejich sociolingvistických aspektů a na tvorbu neologických slovníků.

Česká lingvistika věnuje neologizmům, jejich různým stránkám a funkcím, pozornost trvale. Obecné stránky neologizmů nastiňují již dříve zmíněné *Teze pražského lingvistického kroužku* (1929). Z 30. let 20. století pocházejí z neologického hlediska významné statě B. Havránka, V. Mathesia, R. Jakobsona a J. Mukařovského ve sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura* (1932). *Vývoj spisovného jazyka českého* (1936) B. Havránka zachycuje stav a změny slovní

⁵⁹ Martincová, O.: *Problematika neologizmů v současné spisovné češtině*. 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 10 – 14.

zásoby spisovné češtiny v jejích jednotlivých obdobích. Tyto publikace se věnují problematice neologizmů hlavně z hlediska procesů ve slovní zásobě.

Počet prací věnujících se neologizmům výrazně vzrůstá od 60. let 20. století. V této době se neologizmům, jejich vlivu při procesech ve slovní zásobě a při charakteristice současné češtiny, věnovaly práce hlavně F. Daneše, A. Jedličky, F. Cuřína; z hlediska stylistického pak práce A. Sticha, K. Hausenblase a A. Jedličky. Pro studium neologizmů v obecné rovině je významná práce M. Dokulila *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov* (1962), J. Filipce *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie* (1961) a J. Zimy *Expresivita slova v současné češtině* (1961). Významným zdrojem informací pro zjišťování nových lexikálních prostředků v současné spisovné češtině je *Slovník spisovného jazyka českého* (1960 – 1971), z hlediska slovtvorného charakteru slov je možné čerpat z kolektivního díla *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen* (1967) a z *Novočeského tvoření slov* V. Šmilauera (1971).

V 60. a 70. letech 20. století tedy vznikly v české lingvistice příznivé podmínky k soustavnému studiu neologizmů, neologických procesů a tendencí. Ve své práci hojně čerpám z monografie Olgy Martinové *Problematika neologizmů v současné spisovné češtině*, která vyšla v roce 1983. Zřetel k neologizmům lze zaznamenat i u publikací novějších, např. *Český jazyk na přelomu tisíciletí* z roku 1997.

Po roce 1989 se věnuje pozornost především lexikografickému zpracování neologizmů současné češtiny. V Ústavu pro jazyk český AV ČR vzniká slovník neologizmů, který vychází v roce 1998 pod názvem *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů*, ten o šest let později doplňuje ještě druhý díl *Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů* (2004). Podrobnější informace o těchto slovnících zařazují do podkapitoly níže.

Od 90. let se nová slova zařazují do všeobecných výkladových slovníků a dochází ke zpracování suplementů různých slovníků. Za zmínku stojí přepracované vydání *Slovníku spisovné češtiny* s 600 nově vřazenými slovy s novými významy, *Akademický slovník cizích slov* (1995); jako suplement

k *Slovníku spisovného jazyka českého* (1960 – 1971) a k prvnímu vydání *Slovníku spisovné češtiny* (1978) vychází slovník Z. Sochové – B. Poštolkové *Co v slovnících nenajdete* s podtitulem *Novinky v současné slovní zásobě*.

Monografické zpracování nového lexika se objevuje ve sbornících *Nová slovní zásoba ve výkladových slovnících* (2000) nebo v publikaci *Internacionalizmy v nové slovní zásobě* (2003).

V roce 2005 vychází sborník *Neologizmy v dnešní češtině*, který obsahuje 16 studií a statí sledující nové lexikální prostředky z různých aspektů. Všechny ale při popisu a charakteristice neologizmů více či méně vycházejí z hlediska komunikačního, tj. podle toho v jakém typu komunikace, v které komunikační situaci se nové lexikální prostředky vyskytly či vyskytují, užívají nebo využívají. Pozornost je věnována i současnému trendu přejímání nového lexika zejména z angličtiny.⁶⁰

5.3.1 Nová slova v češtině. Slovník neologizmů a Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů

V této podkapitole bych se ráda podrobněji zmínila o slovnících neologizmů *Nová slova v češtině* (1998) a *Nová slova v češtině 2* (2004).

Impulzem k vytvoření těchto slovníků byl velký počet nových slov vyskytujících se v češtině v souvislosti s přelomovým obdobím konce 80. let 20. stol. a léty 90. V důsledku změn v politickém a hospodářském životě, v životním stylu, v nových formách komunikace, zejména díky využívání Internetu, s rozvojem oborů, jako je výpočetní technika, bankovníctví, finančnictví, marketing, reklama aj., došlo i k obohacení slovní zásoby o nová slova. Některá se vžila rychle sama, především ta, která jsou utvořena pro češtinu natolik blízkým způsobem, že si jejich novost téměř neuvědomujeme. Existují ale i výrazy, které po stránce formální a (nebo) významové ještě ustáleny nejsou. Některé neologizmy mohou mít variantní podoby, jindy se pro stejný obsah

⁶⁰ Martincová, O. a kol.: *Neologizmy v dnešní češtině*. 1. vyd. Praha, ÚJČ AV ČR 2005, s. 7. – 11.

používá několik souřadných názvů bez jejich výrazného stylového, komunikačního a frekvenčního rozlišení ap. Lze však očekávat, že některé variantní podoby ustoupí, že se ustálí užití jen jedné podoby slova. Vedle již běžně užívaných výrazů existují také slova tvořená a užívaná příležitostně, hlavně v oblasti literární, kulturní nebo publicistické.

Povaha nových lexikálních jednotek tedy vyžaduje, aby se neztrácela ze zřetele jejich časová podmíněnost a další možný vývoj. V některých případech může být např. původní význam nového slova odlišný od toho, ve kterém se dnes běžně užívá.⁶¹

Slovník *Nová slova v češtině 2* navazuje na svého předchůdce jak v metodologii zpracování jednotlivých hesel, tak i z hlediska chronologického. Slovník neologizmů *Nová slova v češtině* vycházel z lexikálního materiálu s období let 1985 – 1995, *Nová slova v češtině 2* pak z období následujícího, tj. z let 1996 – 2002.

Porovnání nové slovní zásoby v obou slovnících ukazuje na jejich vzájemnou pevnou vazbu. K mnohým neologizmům z předcházejícího období se dotvářejí další nová odvozená slova, jsou obohacena o nové významy nebo se rozšířily komunikační sféry jejich použití. Porovnání nových lexikálních vrstev v obou slovnících také ale ukazuje, že v období 1996 – 2002 jsou změny ve slovní zásobě mnohem výraznější, intenzivnější než v předcházejícím období. Do popředí vystupuje rozsáhlé přejímání slov a slovních spojení z angličtiny, rychlost šíření slov z profesního, slangového ap. prostředí do širšího úzu, dotváření domácích prostředků k přejímkám a využívání možností slovtvorného systému češtiny při adaptaci přejímek. Nezanedbatelná je i tendence k užívání neuzuálních, příležitostně tvořených slov.⁶²

Oba slovníky obsahují kromě vlastních neologizmů, čili neologizmů pravidelně tvořených, motivovaných společenskými pojmenovacími potřebami, i pojmenování příležitostná, tzv. okazionalizmy, přičemž autoři vycházeli z širšího

⁶¹Martinová, O. a kol.: *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů*. 1. vyd. Praha, Academia 1998, s. 11 – 12.

⁶²tamtéž, s. 13 – 14

pojetí okazionalnosti a na příležitostný ráz příslušných výrazů upozorňují v poznámce u příslušného hesla.

Materiál pro tvorbu slovníků se čerpal z novin a časopisů, rozhlasových a televizních mluvených projevů, informačních materiálů (letáky, inzertní noviny) a vybraných titulů beletrie, včetně překladové. Pro vybrané obory (výpočetní technika, ekologie) se excerpovala také populárně-odborná literatura a učební texty.

Tyto slovníky nejsou slovníky normativní. Mohou však být důležité pro stabilizaci slovní zásoby. Ze slovníků neologizmů přechází do obecných výkladových slovníků jen asi 60% jednotek.⁶³

5.4 Okazionalizmy

5.4.1 Vymezení okazionalizmů vzhledem k lexikálním neologizmům současné spisovné češtiny

Soubor pojmenování určených rysem novosti není jednotný. Jak píše Olga Martincová v *Problematicke neologismů v současné spisovné češtině*, příznakovost nově vzniklých pojmenování se projevuje v rovině lexikální v různých souvislostech v závislosti na rysech konstituujících nová pojmenování. K těmto rysům náleží formální a významová stránka nových pojmenování, reálná existence v rovině textu a možnost jejich přijetí do systému běžně užívané slovní zásoby.⁶⁴

Lexikální neologizmy se vyznačují možností zařadit se do slovní zásoby spisovného jazyka. Tyto jednotky jsou určeny rysem novosti vzhledem k jejich vzniku a vyznačují se alespoň v některém konstituujícím rysu příznakovostí vzhledem k existujícímu souboru lexikálních jednotek. Ještě se plně nezařadily do

⁶³ Martincová, O. a kol.: *Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů*. 1. vyd. Praha, Academia 2004, s. 14.

⁶⁴ Martincová, O.: *Problematika neologizmů v současné spisovné češtině*. 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 117.

významové formální a stylové organizace spisovné slovní zásoby, ale mají předpoklad pro zařazení a uplatnění se v ní, jako lexikální prostředky nastupující z hlediska významové, formální a stylové organizace slovní zásoby.

Tento předpoklad ale nemají všechna nově vzniklá pojmenování stejná. Pojmenování, která možnost včlenění do významové, formální a stylové organizace slovní zásoby nemají, nebo mají pouze velmi malou, jsou především tzv. umělecké neologizmy a pojmenování vznikající příležitostně v individuálních projevech. Od lexikálních neologizmů se tak odlišují tzv. nová pojmenování okazionální.⁶⁵ Neologizmy z knihy *Obr Dobr*, které jsou předmětem zkoumání této diplomové práce, si nekladou za cíl stát se součástí běžně užívané slovní zásoby, jsou to neologizmy umělecké – okazionalizmy.

5.4.2 Nová pojmenování okazionální

Lexikální neologizmy tedy chápeme jako realizované lexikální pojmenovávající jednotky, které mají předpoklad pro to, aby se staly relativně ustálenými jednotkami slovní zásoby. Existují ale i pojmenování, která lze rysem novosti vymezit bez ohledu na jejich pronikání do slovní zásoby. Taková pojmenování bývají podle Olgy Martincové charakterizována jako neologizmy básnické, individuální, nebo jako neologizmy tzv. stylistické. Z hlediska frekvence jsou pak označovány jako pojmenování řídká. Jde o jednotky, které mají mezi novými pojmenováními zvláštní postavení a zároveň i specifický vztah k ustáleným jednotkám slovní zásoby. Na základě této charakteristiky je lze označit jako jednotky okazionální, příležitostné, náhodné, nahodilé.⁶⁶

Okazionálnost se neomezuje pouze na rovinu lexikální a na její jednotky. Jednotky, které nesou rys okazionálnosti, můžeme posuzovat z různých hledisek. Buď z hlediska mimojazykových podmínek jejich vzniku (např. jednotky vzniklé

⁶⁵ Martincová, O.: Problematika neologizmů v současné spisovné češtině. 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 117 – 118.

⁶⁶ tamtéž, s. 131

při určité příležitosti), nebo z hlediska jejich záměrného vytvoření pro nějakou příležitost (publicistika, beletrie), nebo se jedná o jednotky naprosto „nahodilé“, „náhodné“, tzn. nepoměřitelné s jinými jednotkami v rámci dané jazykové roviny.

Mezi okazionální jednotky se nepočítají aktualizovaná ustálená spojení, neobvyklé spojení jednotek, metafory nebo metonymie. V těchto případech mluvíme o kontextové aktualizaci, ne o neologizaci.⁶⁷

Okazionalizmy už podle své charakteristiky zřídka pojmenovávají nové předměty, jevy skutečnosti nebo nové obsahy vědomí. Pojmenovávají ale obsahy vědomí už jazykově ztvárněné jiným pojmenováním. Přitom vyjadřují citově hodnotící postoj jedince, který je vytváří, nebo záměr jejich autora působit na adresáta. Tyto mimojazykové faktory ovlivňují volbu pojmenovávacího motivu a také konečné slovtvorné zpracování. Užití okazionalizmů je jednorázové, je vázáno na jeden jediný kontext, promluvu, při jejímž utváření také vznikají. Kontext má v tomto případě úlohu významotvorného faktoru, protože napomáhá k pochopení lexikálního významu slova, k jeho samotnému určení. Z hlediska denotace okazionalizmy označují jediný denotát, o němž se vypovídá.

Obecně je tedy lexikální význam okazionalizmů konstituován jediným předmětem, jediným konkrétním užitím dané jednotky v textu. Okazionalizmy nemohou být vzhledem k jiným jednotkám slovní zásoby rovnocennými synonymy; synonymy jsou pouze vzhledem k jednomu textu, v němž mohou být zastoupena jiným pojmenováním, ale sama nemohou zastupovat jiné lexikální jednotky v jiných textech.⁶⁸

Dalším charakteristickým rysem okazionalizmů je jejich značně snížená komunikativní funkce. Jsou to převážně jednotky expresivní na základě jazykového skladu výrazu, významu a slovtvorné utvořenosti. Okazionalizmy vznikají a jsou záměrně užity za účelem ozvláštnění, často kvůli estetickému

⁶⁷ Martincová, O.: Problematika neologismů v současné spisovné češtině. 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 132.

⁶⁸ tamtéž, s. 141

vyjádření. Na základě těchto funkcí se mohou i zařadit do specifických vrstev slovní zásoby z hlediska její stylové a útvarové diference.⁶⁹

Na závěr této kapitoly můžeme shrnout základní charakteristiku okazionalizmů takto: okazionální pojmenování jsou specifická ve srovnání s běžnými lexikálními prostředky, ale i neologizmy, již při svém vzniku, a to vzhledem k pojmenovacímu motivu a jeho lexikální realizaci i užitým slovtvorně formujícím prostředkům. Jsou také specifické při porovnání se slovtvornými modely, které existují v současné spisovné češtině. Mají proto rys jednotek jedinečných, periferních, mimosystémových. Okazionalizmy jsou tedy i vzhledem k neologizmům jednotky příznakové – jejich určující rys novosti je modifikován rysem jedinečnosti, anomálnosti. Ve slovní zásobě jsou to jednotky specifické, užívány jsou pouze řídce v rámci jedné stylové vrstvy, většinou umělecké.⁷⁰

Konkrétní okazionalizmy z knihy *Obr Dobr* budou uvedeny a analyzovány z hlediska slovtvorného v praktické části této diplomové práce.

⁶⁹ Martincová, O.: Problematika neologizmů v současné spisovné češtině. 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 141.

⁷⁰ tamtéž, s. 141 – 142

6. Tvoření slov v češtině a angličtině

6.1 Tvoření slov v češtině a angličtině – obecná charakteristika

Účelem této kapitoly je shrnout a stručně charakterizovat nejčastější způsoby tvoření slov v obou sledovaných jazycích – češtině a angličtině.

Zdrojem teoretických informací o povaze české slovtvorby mi bude *Mluvnice češtiny I* (1986), která vychází z *Tvoření slov v češtině I, Teorie odvozování slov* (1962) Miloše Dokulila, dále *Mluvnice češtiny II* (1986) a publikace *Slovo a jeho konverze* (2009) Boženy Bednařikové, ve které jsou prezentovány moderní přístupy k dané problematice.

Informace o tvoření slov v angličtině (tzv. word-formation) potom čerpám především z *A University Grammar of English* (1990) R. Quirka, R. a S. Greenbauma, resp. z *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny* (1994) od Libuše Duškové, která se také zčásti věnuje způsobům tvoření slov v angličtině v porovnání s češtinou.

Tvořením slov rozumíme slovtvorné postupy, procesy tvoření slov, slovtvorné útvary a jejich vlastnosti, ale i utvářenost slov. Předmětem slovtvorby je tedy zkoumání, jak se slova tvoří, ale také jak jsou utvořena. Synchronní slovtvorba se zajímá o procesy reprodukce slovtvorně motivované složky slovní zásoby a hlavně o systém vzorců představujících modely, podle nichž se v daném období mohou tvořit nová slova. Synchronní slovtvorba pak samozřejmě také zkoumá výsledky slovtvorných procesů, pokud ve své struktuře odrážejí svou motivaci.⁷¹

Slovtvorba (lexikální morfologie) je v současné době chápána jako součást morfologie, nelze ji vydělit jako samostatnou nezávislou disciplínu,

⁷¹ Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. 1. vyd. Praha, Academia 1986, s. 194.

protože slovotvorné prostředky jsou morfologické povahy. Toto pojetí vychází v českém kontextu z funkčněstrukturální koncepce gramatiky Pražského lingvistického kroužku⁷², v anglofonní morfologii odkazuje k pojetí P. H. Matthewse.⁷³

Základem nových jazykových pojmenování je zásoba slov daného jazyka. Nová pojmenování často vznikají pouze přenesením pojmenování existujícího na nový pojem. Mohou být také přejímána z cizích jazyků nebo z jiného útvaru národního jazyka. K tvoření skutečně nových slov dochází v jazyce poměrně zřídka.⁷⁴

6.1.1 Tvoření slov v češtině

Podle *Mluvnice češtiny I* se slovotvorným způsobem rozumí obecné způsoby tvoření slov. Při konkrétní realizaci těchto způsobů mluvíme o slovotvorných postupech. Slovotvorné postupy jsou obměny morfologické struktury v jazyce již existujících slov, na jejichž základě vznikají nová jednoslovná pojmenování.⁷⁵

V češtině jsou slova tvořena afixací (derivací). Slovo je utvořeno na základě jediného fundujícího pojmenování změnou jeho morfémové stavby. Slova se odvozují rozšířením slovotvorné báze o slovotvorný afix – vpředu předponou (prefixem) nebo vzadu příponou (sufixem).

Při prefixaci se nemění tvaroslovný charakter fundujícího slova. Slovotvorné předpony pouze více nebo méně obměňují nebo pozměňují lexikální význam fundujícího slova, v podstatě ale nepostihují jeho gramatický charakter.

⁷² Bednaříková, B.: Slovo a jeho konverze. 1. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2009, s. 24 – 25

⁷³ tamtéž, s. 43

⁷⁴ Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. 1. vyd. Praha, Academia 1986, s. 194 – 197.

⁷⁵ tamtéž, s. 198

Slovotvorným formantem je při čisté prefixaci sám prefix. Prefixace je v češtině typická především pro sloveso, ale také pro adjektivum, adverbium a substantivum.

Při sufixaci dochází k připojení přípony (sufixu) k slovotvorné bázi. Tato přípona zde také plní funkci gramaticky klasifikační – zařazuje slovo k určitému slovnímu druhu a uvnitř něho k určitému flexivnímu paradigmatu. Fundující slovo se tedy, na rozdíl od prefixace, podstatně mění.

Dalším způsobem tvoření slov je kombinovaný způsob prefixačně-sufixační (*hora – pahorek*) a prefixálně-konverzní (*nádvoří*).

Vedle základních druhů derivace v češtině existují také na nich založené postupy protikladné, tzv. derivace zpětné – deprefixace (*útes – tes*) a desufixace (*darebný – dareba*).

Záměnná derivace vzniká spojením zpětné a přímé derivace. Záměna prefixu – transprefixace (*pobledlý – přibledlý*) nebo sufixu – transsufixace (*zubař – zubák*). Tyto nepřímé postupy jsou většinou v jazyce okrajové a stylisticky výrazně příznakové.⁷⁶

V *Mluvnici češtiny I* se mluví také o konverzi jako slovotvorném způsobu. Její pohled na konverzi se ale od toho současného liší. Dnes se konverze považuje za velmi produktivní proces tvoření slov v češtině. Konverze, je chápána jako slovotvorný (onomaziologický) proces, který slouží k slovotvorné transpozici. Je (na rozdíl od transflexe) vyvolán syntaktickými potřebami. Takto vzniklé slovo nabývá nové morfologické a syntaktické vlastnosti toho slovního druhu, pro nějž je příslušná funkce primární (*skonat – skon*).⁷⁷ Konverze je proces morfologický, neadiční, mění se při něm morfologická, ale i slovnědruhovú charakteristika výrazu.⁷⁸

⁷⁶ Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. 1. vyd. Praha, Academia 1986, s. 198 – 200.

⁷⁷ Bednaříková, B.: Slovo a jeho konverze. 1.vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2009, s. 136 – 138.

⁷⁸ tamtéž, s. 149

Při transflexi dochází ke změně flexe, nedochází ale k slovnědruhovému transferu (*dělník – dělnice, vyrůst – vyrůstat*). Božena Bednaříková o transflexi píše, že: „Svou podstatou má blízko spíše k derivaci, je proto zařazena mezi onomaziologické procesy aditivní, ač u ní nedochází k přímé adici ‚fyzické‘, pouze k adici ve smyslu onomaziologické, přidané hodnoty“.⁷⁹

Pokud je složení slov signalizováno morfologicky, jedná se o kompozici.

Vlastní kompozice je slovotvorný způsob, při němž jedno z motivujících slov tvoří zadní člen kompozita a podržuje si jak svou formu, tak svůj gramatický význam. Druhé fundující slovo tvoří přední člen kompozita a je neutralizováno jak po stránce tvaroslovné, tak po stránce gramatického významu. Koncovky předních členů kompozit jsou nahrazeny spojovacím submorfémem – konektem (*zvěr-o-kruh*). Častěji než čistá kompozice se v češtině uplatňuje komplexní slovotvorný způsob kompozičně-derivační, při němž je kompozice pouze průvodním dějem derivace (*dřevorubec*).

Nepravá kompozita vznikají spojením dvou nebo více plnovýznamových slov syntaktické dvojice nebo složitějšího větného syntagmatu v jeden celek bez morfologické změny (*jedenadvacet, pravděpodobný*).⁸⁰

V češtině často vznikají hybridní kompozita, která se skládají z části domácí a cizí (*minisukně*).

Mezi slovotvorné procesy se v češtině počítá i reflexivizace sloves, kdy se slovo rozšiřuje o volný, tzv. „reflexivní“ morfém *se, si*. Reflexivizace může být spojena s ostatními druhy derivace, a to jak s prefixací, tak se sufixací (*plakat – rozplakat se, třepat – třepat se*). Existuje i postup inverzní, dereflexivizace (*končit se – končit*).

Od vlastního slovotvorného aktu je třeba odlišovat pouhou úpravu již hotového pojmenování. Nejčastěji se jedná o kondenzaci pojmenování

⁷⁹ Bednaříková, B.: Slovo a jeho konverze. 1.vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2009, s. 203.

⁸⁰ Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. 1. vyd. Praha, Academia 1986, s. 202 – 203.

víceslovného v jednoslovné neboli univerbizaci (*zubní lékař – zubař*), dále pak o obměnu zakončení slova u nespisovných útvarů jazyka (*sestra – ségra*) nebo mechanické krácení (*padesát – pade*).⁸¹

V češtině se slova tvoří také abreviací – tvořením zkratk (*OSN, tzv.*) a slov zkratkových, akronymů (*BESIP, Semafor*). Dále pak kolokací (*tisková konference*) a polysémií, stejně tomu je v angličtině (viz dále).

6.1.2 Tvoření slov v angličtině

Podle R Quirka a S. Greenbauma a jejich *A University Grammar of English* jsou základními způsoby tvoření slov v angličtině afixace (affixation) neboli derivace, a to prefixace a sufixace, se změnou nebo beze změny slovního druhu. Afixy neboli derivační morfémy mají tedy na rozdíl od morfémů flektivních funkci slovotvornou.⁸²

Druhým nejčastějším způsobem je konverze (conversion), tedy přechod slovotvorné báze k jinému slovnímu druhu beze změny formy slova. Při částečné konverzi dochází ke změnám výslovnosti nebo pravopisu (neznělé koncové souhlásky se mění ve znělé: *advice – advise*) a při částečné konverzi sloves na substantiva se přízvuk přesouvá z druhé na první slabiku (*export, permit, record*).⁸³

Progresivním způsobem tvoření slov je kompozice (compounding) (*earthquake*). Navíc v angličtině, podobně jako v češtině, existují také méně časté způsoby tvoření slov, a to reduplikace (reduplication), která se zakládá na

⁸¹ Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. 1. vyd. Praha, Academia 1986, s. 205 – 206.

⁸² Quirk, R., Greenbaum, S.: *A University Grammar of English*. 24. vyd. Harlow, Longman 1990, s. 430 – 431.

⁸³ tamtéž, s. 441 – 444

opakování stejných nebo nepatrně odlišných částí slova (*walkie-talkie, criss-cross*). Tato slova jsou silně neformální a často pocházejí z dětské řeči.

Termínem clipping se označuje odstranění jedné nebo více slabik slova (*telephone – phone, photo – photograph, flu – influenza*). Je to vlastně obdoba mechanického krácení slov v češtině.

Při slovotvorném procesu v angličtině nazývaném blending se nové slovo tvoří vynecháním konce první složky a začátku složky druhé (*brunch – breakfast + lunch, smog – smoke + fog*).

Běžné je také tvoření zkratk nebo slov zkratkových – akronymů (acronyms).⁸⁴

Typickým způsobem tvoření slov je v angličtině tzv. kolokace (juxtapozice) neboli ustálené spojení slov, které se v jazyce přirozeně objevuje spolu (*press conference*).

Angličtina, vzhledem ke své typologické charakteristice, ve velké míře využívá k tvoření slov polysémii, kdy jedno slovo odkazuje k více objektům extralingvistické reality (*operation, key*). Polysémie je projevem jazykové ekonomie. Dalším produktivním způsobem je přenášení významu metaforou (*foot – noha, úpatí hory*), metonymií (*crown – koruna, monarchie*) a synekdochou (*England – the United Kingdom*).⁸⁵

Způsoby tvoření slov v angličtině a v češtině porovnává Libuše Dušková v *Mluvnici současné angličtiny na pozadí češtiny*. Píše, že z morfologického hlediska má angličtina ve srovnání s češtinou velké množství monomorfémiálních (morfologicky nerozložitelných) slov jednoslabičných i víceslabičných a vysoký počet slov značkových. Obecný sklon angličtiny k monosylabismu se projevuje také ve zkracování slov (clipping), a to zejména v hovorovém jazyce.⁸⁶

⁸⁴ Quirk, R., Greenbaum, S.: *A University Grammar of English*. 24. vyd. Harlow, Longman 1990, s. 444 – 449.

⁸⁵ Peprník, J.: *English lexicology*. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2001, s. 26, 44, 54.

⁸⁶ Dušková, L.: *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. 2. vyd. Praha, Academia 1994, s. 17 – 18.

V angličtině existuje také zvláštní způsob derivace, tzv. back-formation, která se v češtině nevyskytuje. Principem back-formation je obrácení normálního derivačního procesu. Základní člen derivačního vztahu vznikne nebo je přejatý jako slovo se sufixem (*baby-sitter*). K němu je pak dodatečně vytvořeno nové slovo odtržením sufixu (*baby-sit*).⁸⁷

Co se týče tvoření slov skládáním (kompozice), mají oba jazyky mnoho shodných typů, vyskytují se ale i rozdíly. Samotný pravopis kompozit v angličtině kolísá – kompozita se píše dohromady, zvlášť nebo se spojovací čárkou. Anglická kompozita většinou neodpovídají jejich českým ekvivalentům. V obou jazycích se vyskytují tzv. kompozita bahuvříhiová, která pojmenovávají celek vytyčením jedné jeho části. Také zde si anglické a české ekvivalenty často neodpovídají (*hunchback* – *hrbáč*, ale *Bluebeard* – *Modrovous*).

V angličtině se také vyskytují dva typy kompozit, které jsou v češtině řídké. Jedná se o typ kompozit založený na slovotvorném procesu blending (viz výše), druhým typem jsou tzv. citátové složeniny. Citátové složeniny vznikají přenesením části věty do jiného syntaktického okolí (*an out-of-the-way place* – *odlehlé místo*).⁸⁸

Hranice mezi slovem a slovním spojením, resp. slovem a větou není v angličtině tak ostrá, jako je v češtině. Svědčí o tom širší užití anglických afixů – v angličtině se afix může připojit nejen k samotnému slovu jako v češtině, ale také k slovnímu spojení nebo dokonce k celé větě, např. *red-haired girl* (*rudovláska*), *the I-don't-knowish expression on his face* (*výraz jeho obličeje říkající „Nevím“*).⁸⁹

Široké uplatnění konverze v angličtině Dušková vysvětluje existencí množství neutrálních slov z hlediska slovnědruhové příslušnosti.⁹⁰

⁸⁷ Dušková, L.: Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny. 2. vyd. Praha, Academia 1994, s. 19.

⁸⁸ tamtéž, s. 19 – 20

⁸⁹ tamtéž, s. 20

⁹⁰ tamtéž, s. 24

7. Expresivita a způsoby jejího vyjádření v češtině a angličtině

V souvislosti s praktickou částí mé diplomové práce a vzhledem k charakteru excerpovaných neologizmů (okazionalizmů) z knihy *Obr Dobr*, považuji za nutné se na následujících stránkách zabývat expresivitou jazykového vyjádření, protože zmíněná excerpta jsou převážně expresivní povahy.

Jaroslav Zima ve své studii *Expresivita slova v současné češtině*, ze které budu na následujících stránkách čerpat, rozeznává ve slovní zásobě jazyka tři typy expresivity, a to expresivitu inherentní, adherentní a kontextovou. Nejzřetelnějším typem expresivity je expresivita inherentní. V tomto případě je expresivita neoddělitelnou součástí významu slova, často souvisí s jeho hláskovou podobou a také s typickou podobou slovtvornou. Expresivní charakter slova lze rozpoznat i bez kontextu.

Slova s expresivitou adherentní jsou sama o sobě neutrální. Expresivními se stávají až v určitém kontextu, kde se významově mění tím, že nabývají expresivních znaků, které se v dalším vývojovém stádiu lexikalizují. Dochází tak k významovému větvení slova, které pak má vedle svého významu věcného (neutrálního) i další význam nebo další významy expresivní.

V obou těchto případech se jedná o expresivitu lexikalizovanou, tedy o jevy, které jsou součástí systému jazyka. Třetí typ, expresivita kontextová, nepatří totiž do oblasti lexikologie, ale jedná se o jev stylistický. V tomto případě není expresivita spojena s významovou změnou slova, ale je způsobena interferencí dvou různých stylistických vrstev.⁹¹

Stejným způsobem, tedy na typ inherentní, adherentní a kontextovou, rozdělují expresivitu Jaroslav Peprník ve své *English Lexicology*.

⁹¹ Zima, J.: *Expresivita slova v současné češtině*. 1. vyd. Praha, Nakladatelství československé akademie věd 1961, s. 5 – 11.

Excerpované neologizmy, které analyzuji v praktické části své práce, jsou inherentně expresivní. V textu knihy *Obr Dobr* se objevují i lexikální výrazy nesoucí ostatní typy expresivity. Ty ale nebudou předmětem samotného rozboru, proto považuji za dostatečnou jejich základní charakteristiku uvedenou výše.

7.1 Expresivita inherentní

V češtině i angličtině existuje rozsáhlá skupina slov, jejichž expresivita nevzniká významovou změnou slova, ale je stálou součástí jejich významu. V rámci této skupiny se vydělují rozmanité typy expresivních lexikálních jednotek.

7.1.1 Expresivita akustická

Slova takto expresivní jsou charakterizována výskytem expresivních skupin hlásek a jejich neobvyklou kombinací. Expresivita těchto slov není ve své podstatě postižitelná ze synchronního hlediska, protože fonologické prostředky vyjadřující expresivitu jsou často utvářeny během vývoje jazyka.

V češtině se považuje za expresivní kombinace hlásek *chl-*, *chr-*, výskyt palatálních souhlásek *č*, *d'*, *f*, *ň*, *t'*, *j* se samohláskami *u*, *o*, *a* a s dvojhláskou *ou* a spojení souhlásek velárních se samohláskou *e* (*chechtat se*, *hňup*, *nekňuba*). Za expresivní se také považuje hlásková skupina *-ajs-* / *-ajz-* (*zblajznout*, *hernajs*) nebo souhláskové skupiny na začátku slov *cv* a *čv* (*cvakat*, *cvrnkat*).

Formálním ukazatelem expresivity jsou u slov této skupiny jednak neobvyklost dané hlásky nebo hláskové skupiny vzhledem k hláskovému skladu slov neutrálního lexika, jednak odlišnost modifikace zvukové podoby vzhledem k slovu, které se může jevit jako základní (*cejtit* – *cítit*).

Expresivita plynoucí z hláskových změn uvnitř slova je někdy též součástí derivačního procesu. Expresivní povaha přípony tvoří pak celkovou expresivitu výrazu (*tlustý – tlust’och*).⁹²

V angličtině je situace odlišná. Expresivní hláskové kombinace se vyskytují v některých tzv. tabuizovaných slovech, např. skupina *bl-* (*bloody, blinking – zatracený*). Neobvyklý charakter hláskových kombinací může být způsoben etymologickou izolací slov (*gimmick – trik, les; hullabaloo – povyk; nincompoop – hlupák, nekňuba; razzmatazz – rachot*).⁹³

7.1.2 Expresivita daná příponami slova

Nejobsáhlejší skupinou slov inherentně expresivních jsou výrazy, jejichž expresivita je dána příponami, které svou tvarovou a významovou nápadností znamenají výkyv od neutrálního základu zpravidla existujícího vedle slova expresivního (*vrabec – vrabčisko, drobný – drobouninký*). Tento výkyv může být buď kvantitativní povahy (augmentativnost – deminutivnost) nebo kvalitativní (pejorativnost – meliorativnost).

U substantiv maskulin považujeme za expresivní domácí přípony:

–*ák* u jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv (*chromák, tenisák, uherák, krvák*). V některých slovech bývá zdůrazněna i střídáním hlásek *t – t’, d – d’, n – ň* (*krutý – kruťák, tvrdý – tvrd’ák, drsný – drsňák*),

–*áč* u jmen nositelů negativních vlastností (*břicháč, nosáč*),

–*ec* označuje nositele negativních vlastností (*opilec, pitomec*),

–*ek* označuje jména nositelů vlastností odvozená od dějových adjektiv, jejichž základem jsou trpná přičestí na –*n* (*mazánek, uplakánek*),

⁹² Zima, J.: Expresivita slova v současné češtině. 1. vyd. Praha, Nakladatelství československé akademie věd 1961, s. 12 – 14.

⁹³ Peprník, J.: English lexicology. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2001, s. 107.

-och (-ouch) u nečetných jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv, jejichž expresivita je zdůrazněna střídáním *t – t'*, *d – d'* před *o* (*tlustý – tlust'och*),

-as u jmen nositelů substantiv odvozených od adjektiv s expresivním střídáním *t – t'*, *d – d'*, *n – ň* a u jmen analogicky odvozených od základů jiných, zpravidla substantivních (*mamlas, prud'as*),

-an (-án) u celkem řídkých názvů nositelů vlastností odvozených od adjektiv (*tupan, chromán*), u augmentativ odvozených od substantivních základů (*nosan*) a u pejorativ (*dacan, socan*),

-oun u jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv (*čiloun*), u činitelských jmen odvozených od kmenů nedokonavých sloves (*bifloun, šplhoun, mlsoun*),

-our / -ous u denominativ označujících mužské bytosti (*dědour, divous*),

-a a její varianty *-t(a)*, *-k(a)*, *-d(a)* u názvů nositelů vlastností odvozených od adjektiv, u jmen činitelských a u jiných substantiv z oblasti mluveného jazyka (*popleta, ňouma, poberta, polda, strejda*),

-out nečetných deverbativ a denominativ (*žrout, mrzout*),

-ěr(a), *-ur-er(a)*, *a / -ul(a)* u maskulin lidového jazyka a spontánních mluvených projevů (*trumbera, dědula*).

U substantiv feminin považujeme za expresivní domácí přípony:

-n(a), která vytváří expresivní jména činitelská označující ženské osoby podle jejich příznačné vlastnosti (*šklebna, křikna*),

-and(a), která vytváří obecná, slangová, argotická pojmenování činností, odvozená zpravidla od sloves (*šuškanda, čumenda*), ale také nositelky vlastností (*upejpanda*), *-inda*, *-enda* (*treperenda*),

-izn(a), která jako málo produktivní přípona dodává slovu pejorativní zabarvení (*babizna, holčizna*),

-ajzn(a) v pojmenováních slangových a vulgárních (*š'abajzna*),

-ul(e), objevující se v pejorativních pojmenováních (*ochechule*).

U substantiv neuter (kromě deminutiv) je expresivita spjata zejména s jejich deminutivností. Za expresivní považujeme domácí přípony:

*-isk(o) (babisko, chlapisko).*⁹⁴

V angličtině, díky jejímu typologickému charakteru, není tvoření nových pojmenování příponami tak časté. I zde se ale, podobně jako v češtině, vyskytují přípony, které jsou samy o sobě inherentně negativní:

-ard (-art) např. v *bastard – mizera, coward – zbabělec, drunkard – opilec, -eer* např. v *profiteer – šmelinář, pamphleteer – pisálek.*⁹⁵

Samostatnou skupinu slov z hlediska expresivity tvoří substantivní deminutiva. Jejich nápadnost spočívá v kvalitativní změně významu, při níž se kvantita deminutivního výrazu (se zřetelem k slovu základnímu) nemění (*halířek, mlíčko*). Dále v slovotvorném zařazení slova vyjadřující pojem kvantitativně neomezený do kategorie kvantitativní omezenosti (*neštěstí – neštěstíčko*). Dále také v nekongruenci významu základu s příponou augmentativní nebo základu, který má sémantický znak velikosti nebo depreciativnosti, a deminutiva s příponou zmenšující (*velikán – velikánek, vrah – vrahoušek*).⁹⁶

Angličtina spíše než derivační sufixy používá k tvoření deminutiv adjektivní modifikátory, např. *little (little tree – stromeček)* nebo *tiny* a *wee (nepatrný, maličký)*, která se mohou i kombinovat (*a wee little boy*). Stejný účinek lze dosáhnout také použitím adjektiv *nice, dear, sweet (a sweet little thing)*.

I zde se ale vyskytují deminutivní koncovky:

-ie / -(e)y tvoří hypokoristika (*kittie – kočička, puppie – štěňátko, hubbie – manžilek*),

-kin (catkin – kočička = jehněda, napkin – ubrousek),

⁹⁴ Zima, J.: *Expresivita slova v současné češtině*. 1. vyd. Praha, Nakladatelství československé akademie věd 1961, s. 14 – 21.

⁹⁵ Peprník, J.: *English lexicology*. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2001, s. 109 – 110.

⁹⁶ Zima, J.: *Expresivita slova v současné češtině*. 1. vyd. Praha, Nakladatelství československé akademie věd 1961, s. 41.

-*een* (*Kathleen, colleen* – děvčátko),
-*let* (*starlet* – hvězdička, *booklet* – knížečka = brožura).

Angličtina má obecně méně lexikálně vyjádřených deminutiv než čeština (*mámin mazlíček* – *mother's boy*).⁹⁷

7.1.3 Expresivita slov hybridních

Inherentně expresivní jsou i hybridně tvořené výrazy. Domácí slovní základ, který může být lidového nebo dokonce vulgárního charakteru, se pojí s cizí příponou:

-*ist(a)* (*kopálista, srandista*),
-*ant* (*pracant*),
-*átor* (*synátor, vědátor*),
-*ián* (*hrubián*),
-*ius* (*mílius*).⁹⁸

7.1.4 Expresivita slov daná změnou neživotnosti v životnost

U slovotvorného typu substantiv zakončených na *-in(a)* dochází k expresivitě v oblasti derivace i změnou kategorie neživotnosti v životnost, např. *vychrtlina, vyzáblina* (vychrtlý člověk), *vzteklina* (vzteklý člověk), *nafoukanina* (nafoukaný člověk).

Podobně u substantiv neuter zakončených na *-dl(o)*, *-l(o)* nabývá slovo (zpravidla označující nástroj, prostředek) expresivní povahy přechodem do kategorie životnosti, např. *třeštidlo, zlobidlo, nemehlo*.⁹⁹

⁹⁷ Peprník, J.: English lexicology. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2001, s. 116 – 117.

⁹⁸ Zima, J.: Expresivita slova v současné češtině. 1. vyd. Praha, Nakladatelství československé akademie věd 1961, s. 21 – 22.

V angličtině se v podobných situacích uplatňuje konverze, např. adjektiva v substantivum (*She's a dear. – Je miloučká., You're a stupid. – Jsi hlupáček.*) nebo abstraktního substantiva v konkrétní (*He's a disgrace of the family. – Je ostudou rodiny.*)¹⁰⁰

7.1.5 Expresivita vznikající významovou změnou slovtvorného typu

Expresivní povahy nabývají slova významovou změnou slovtvorného typu, použije-li se přípony významu zcela jednoznačného k vytvoření slova významu zcela odlišného.

Např. použití sufixu *-árn(a)*, pravidelně označující obecná místní jména (*čekárna, posluchárna*) k vytvoření slov označující projev vlastností, dodává těmto slovům výrazný příznak expresivity (*lumpárna, sprostárna*).¹⁰¹

7.1.6 Expresivita způsobená reduplikací

V češtině se reduplikace vyskytuje jen částečně, a to v rámci derivace v adjektivních příponách deminutivních (*malilíčkový*) nebo augmentativních (*dlouhanánský*) a v předponách *pra-* a *pře-* (*prapraobyčejný, přepřevýborný*).

Expresivitu slova způsobuje také reduplikace slovního základu u adjektiv v rámci kompozice slova (*čiročirý, pouhopouhý*).¹⁰²

Reduplikace je v angličtině běžným zdrojem expresivity slova, zvuková podoba slova se často rýmuje (*hanky-panky – milostné plotky, helter-skelter – horem pádem, higgledy-piggledy – páté přes deváté, razzle-dazzle – poprask*).¹⁰³

⁹⁹ Zima, J.: Expresivita slova v současné češtině. 1. vyd. Praha, Nakladatelství československé akademie věd 1961, s. 22 – 23.

¹⁰⁰ Peprník, J.: English lexicology. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2001, s. 111.

¹⁰¹ Zima, J.: Expresivita slova v současné češtině. 1. vyd. Praha, Nakladatelství československé akademie věd 1961, s. 23.

¹⁰² tamtéž, s. 23

¹⁰³ Peprník, J.: English lexicology. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2001, s. 110 – 111.

7.1.7 Expresivita v oblasti kompozice slova

Expresivní slovotvornou nápadnost můžeme pozorovat v mnohých kompozitech slovesného typu *utřinos*, *pudivítr* aj., jejichž expresivita je dána jejich typem a tím, že se v nové pojmenování skládají dva prvky, které budí dojem nápadnosti především ve své významové přenesenosti.¹⁰⁴

V angličtině mají také určité kompozita expresivní charakter, např. složeniny sloves a substantiv (*killjoy*, *spoilsport* – *suchar*, *pickpocket* – *kapsář*, *scarecrow*), citátové složeniny (*a boys-will-be-boys attitude*, *a what-to-do-next look*) nebo složeniny, které tvoří intenzifikátory substantiv (*brand-new* – *zbrusu nový*, *dead-tired* – *na smrt unavený*).¹⁰⁵

7.1.8 Expresivita citoslovcí a výrazů onomatopoických

Onomatopoeia a onomatopoické výrazy a citoslovce se také vyznačují nápaditostí v systému jazyka. Jsou nápadná svým hláskovým skladem a svým přímočarým vztahem ke skutečnosti. Většinou vyjadřují skutečnost druhově jedinečnou (hlasy zvířat) nebo v určitém směru specifickou (např. zvuky způsobené pohybem předmětů). Nemají synonyma a jsou lexikálně expresivní. Hovoříme tedy o expresivitě v nejširším smyslu slova, o nelexikální expresivitě jejich hláskového skladu, která je analogická k expresivitě kontextové, v níž slovo nabývá nelexikální expresivity kontrastem k prostředí. Lexikální expresivity nabývají jen ty onomatopoické výrazy, které mají neutrální synonymický ekvivalent (*ňafat*, *bimbat*).¹⁰⁶

¹⁰⁴ Zima, J.: Expresivita slova v současné češtině. 1. vyd. Praha, Nakladatelství československé akademie věd 1961, s. 24.

¹⁰⁵ Peprník, J.: English lexicology. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2001, s. 111.

¹⁰⁶ Zima, J.: Expresivita slova v současné češtině. 1. vyd. Praha, Nakladatelství československé akademie věd 1961, s. 30 – 42.

Praktická část

V praktické části své diplomové práce budu hodnotit excerpované neologizmy (okazionalizmy) na základě dosažených poznatků z oblasti anglické a české slovo tvorby, neologie a teorie funkční stylové ekvivalence, které jsou předmětem zpracování v teoretické části této práce.

8. Roald Dahl jako autor knih pro děti

Než přistoupím k hlavnímu obsahu praktické části mé práce – tedy zpracování excerpt z knihy *The BFG, Obr Dobr* – zmíním se ve stručnosti o Roaldu Dahlovi jako o autorovi knih pro děti, resp. o knize *The BFG, Obr Dobr*.

Roald Dahl (1916 – 1990), britský prozaik norského původu, je autorem mnoha knih pro děti i dospělé. Dětské knihy patří k jeho nejznámějším a nejoblíbenějším titulům (např. *James and the Giant Peach* 1961, *Charlie and the Chocolate Factory* 1964, *Matilda* 1988), o čemž svědčí i jejich časté filmové zpracování.

Dahlovy knihy pro děti se vyznačují neobvyklou imaginací, specifickým stylem, nesentimentálním přístupem k dětskému čtenáři a černým humorem, který Dahl používal i v knihách pro dospělé.

Hrdiny jeho dětských knížek jsou většinou právě děti, opuštěné a ztracené ve světě dospělých, které se ale dostávají do neuvěřitelných dobrodružství, jako tomu je u knihy *Obr Dobr*. Zde je Sofie, sirotek, unesena dobrým obrem, se kterým se posléze pokusí zachránit lidské životy před lidožravými obry, s čímž jim pomáhá i samotná britská královna.¹⁰⁷

Próza *Obr Dobr* je próza určená primárně pro dětského čtenáře. Zaujme však i čtenáře dospělého – především použitým specifickým jazykem hlavní postavy. Roald Dahl je mistrem hry se slovy a významy, které mnohdy vytvářejí

¹⁰⁷ Roald Dahl. Dostupný z WWW <http://www.roalddahl.com/> [cit. 30. 4. 2010]

komický efekt. Jeho knihy pro děti stylově vycházejí z poetiky nonsensu, typického pro anglickou literaturu 19. a 20. století. V českém kontextu taková tradice chybí – dostává se sem však díky překladům těchto literárních děl a našla si zde pokračovatele a čitele i v řadách českých autorů (např. Ivan Wernisch, Pavel Šrut).

9. *The BFG* a jeho český překlad

Díky slovotvorným neologizmům, které se v textu knihy *The BFG* objevují, je její překlad pro překladatele skutečnou výzvou.

Ve své diplomové práci se zabývám hodnocením pouze slovotvorných neologizmů, jejichž překlad (nebo spíše český ekvivalent) nebylo jistě snadné v některých případech vystihnout (viz jejich samotný rozbor). Kromě nich se v textu objevuje množství slovních hříček nebo pojmenování založených na přenášení významu (pojmenování metaforická a metonymická). Jejich zkoumání není předmětem této práce, nutno však říci, že jako zdroj komiky v textu zaujímají význačné místo. Zdrojem neologizmů je deformovaná řeč obrů, resp. titulní postavy.

V češtině vyšla kniha dvakrát, v obou případech v překladu Jana Jařaba. Zajímavý je titul knihy, který je zároveň i jménem hlavní postavy – poprvé vyšla kniha v češtině v 1998 v nakladatelství Hynek pod názvem *Moc hodný obr* a v textu samotném překladatel používal zkratku *MHO*¹⁰⁸ analogicky s anglickým pojmenováním. V druhém vydání, ze kterého jsem excerpovala slovotvorné neologizmy za účelem hodnocení jejich funkční a stylové ekvivalence, se již překladatel drží nezkratkového označení *Obr Dobr*¹⁰⁹. Zkratky (akronymy) jsou v angličtině běžnou součástí lexika, často se používají – na rozdíl od češtiny – i pro pojmenování osob. České *obr Dobr* je denotačně i konotačně ekvivalentní,

¹⁰⁸ Dahl, R.: *Moc hodný obr*. 1. vyd. Praha, Hynek 1998. 198 s.

¹⁰⁹ Dahl, R.: *Obr Dobr*. 2. vyd. Praha, Academia 2005. 163 s.

navíc pro češtinu mnohem přirozenější. Takový překlad je tedy zcela v souladu s teorií funkční a stylové ekvivalence.

10. Zpracování excerpt

Pro konkrétní rozbor jsem zvolila pouze ty neologizmy, které reprezentují nejčastější, nebo naopak ojedinělé typy utváření v rámci sledovaného textu. Zabývám se pouze neologizmy slovotvornými, ostatní způsoby tvoření neologizmů, jako jsou např. metonymie, polysémie nebo tvoření neologizmů jako slovních hříček, nejsou předmětem zkoumání této práce.

V třídění excerpt postupuji následovně: vycházím z anglické podoby neologizmů, která třídím podle slovotvorného způsobu jejich vzniku. V rámci slovotvorných způsobů se jednotlivé výrazy obvykle samy vydělují do skupin podle slovních druhů. Toto dělení tedy zachovávám. Ve svém rozboru se zabývám pouze substantivy, adjektivy a slovesy, protože drtivá většina excerpovaných slovotvorných neologizmů patří k těmto slovním druhům. Následuje informace o počtu výskytu reprezentativního slovotvorného typu, jeho český ekvivalent a jeho způsob utvoření.

Jednotlivá excerpta jsou uvedena v základním tvaru. Všechny excerpované výrazy uvádím v příloze, kde jsou abecedně seřazeny do skupin podle slovních druhů.

Většinu výrazů není možné zařadit přesně do určité skupiny – protože se jedná o okazionalizmy, nelze vždy přesně vysledovat motivovanost výrazu. Domnívám se, že je to způsobeno tzv. autorskou licencí. Všechny excerpované anglické výrazy jsou již z principu svého vzniku inherentně expresivní, ve velkém množství se objevuje expresivita akustická.

Překlad jednotlivých komponentů nových pojmenování lze nalézt u konkrétních excerpt v poznámce. Nutno dodat, že kvůli zmíněné nemotivovanosti slov jsem se často musela pouze pokusit o nalezení výrazu, který by mohl, ale také nemusel, být základem pro nové pojmenování.

10.1 Roztřídění excerpt podle způsobu jejich tvoření

10.1.1 Afixace

10.1.1.1 Prefixace

Substantiva

excerptovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovotvorný způsob
norphan	2	sýrotek	nápodoba (sirotek)
norphanage ¹¹⁰		sýročinec	změna kvantity

V tomto případě je původní anglický výraz prefigován fiktivním prefixem n-. Český ekvivalent vznikl nápodobou původního českého výrazu, expresivní charakter vzniklého neologizmu je dán změnou kvantity a grafému.

Nápodobou v tomto případě budeme rozumět takový způsob tvoření slova, který vychází z grafické a (nebo) fonetické podoby slova, kterou však jistým způsobem deformuje. Nově utvořený výraz připomíná výraz původní, neobvyklým shlukem grafémů a (nebo) fonémů dodává výrazu expresivní složku.

Tento způsob tvoření nových pojmenování je ve sledovaném textu velmi častý, jak uvidíme v následujícím přehledu.

Adjektiva

excerptovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovotvorný způsob
um-possiple ¹¹¹	1	vý-loučené	nápodoba (vyloučené) změna kvantity

¹¹⁰ orphan – sirotek, orphanage – sirotčinec

¹¹¹ impossible – nemožné

Nově utvořené prefigované adjektivum se v textu objevuje pouze jednou. Grafická podoba (kurzíva) a psaní prefixu se spojovací čárkou spolu s fonetickou nápodobou původního výrazu (impossible), opět zvyšuje expresivitu výrazu. Český ekvivalent je tvořen obdobně, v prefixu je změněna pouze kvantita hlásky.

Slovesa

excerpovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovotvorný způsob
squarrel ¹¹²	5	handrkovat se	není neologismus
scuddle ¹¹³ around		plížánkovat se	sufixace –ova(t)
scuddle away		odplížánkovat se	prefixace od-
squibble ¹¹⁴		fňukat	není neologismus (inherentně expresivní varianta)

S prefixací u sloves je situace obdobná jako s prefixací adjektiv. V textu se vyskytuje zřídka, pokud tedy budeme s- považovat za prefix a nebudeme uvažovat o možnosti, že se jedná o pouhou nápodobu slova quarrel nebo cuddle (u frázových sloves scuddle around, scuddle away) a že počáteční s- nemá pouze funkci expresivní.

¹¹² quarrel – hádat se

¹¹³ scuddle – uhánět, pelášit, zde ale podle sémantického významu považuji za původní slovo cuddle – stulit se, přitisknout se

¹¹⁴ quibble – hádat se, hašteřit se

10.1.1.2 Suffixace

Substantiva

excerpovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovotvorný způsob
babblement ¹¹⁵	8	blábolka	suffixace -k(a)
gogglers ¹¹⁶		šilhák(y)	suffixace -k(y)
squinker ¹¹⁷		kvík	není neologismus (onomatopium)
snitchet ¹¹⁸		frňousek	suffixace –ek
winkle ¹¹⁹	6	mrk	není neologismus
grubble ¹²⁰		choutka	deprefixace po-

Vidíme, že samotná suffixace substantiv není v angličtině častým způsobem tvoření neologizmů, mnohem častěji se vyskytuje spolu s kompozicí (viz dále). V angličtině jsou v tomto případě použity sufixy –ment, činitelský sufix –er, dále sufix –et, který je podle mého názoru pouze grafickou nápodobou deminutivní přípony –ette, a –le. V sufixu -le vidím záměrné autorské analogické tvoření nových slov podle častého výskytu sloves, jejichž báze končí na –le (např. scuddle, whiffle, fibble). Domnívám se, že toto zakončení má pouze funkci onomatopoickou.

¹¹⁵ babble – blábolit

¹¹⁶ google – valit oči, brýle

¹¹⁷ squeak – kvičet

¹¹⁸ snitch – frňák

¹¹⁹ wink – mrkat, mrknutí

¹²⁰ grub – jídlo, bašta

Adjektiva

excerpovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovotvorný způsob
cannybully	18	kanibálský	změna kvantity
whoopsy, wopsey, whoppsy ¹²¹		výtečný, prima, sakramentský	nejsou neologizmy
cronking ¹²²	5	krutácký	konverze
gloriumptious ¹²³	7	úžasnivý	sufixace –iv(ý)
glamourly ¹²⁴	3	nádherný	není neologizmus
sickable ¹²⁵	1	zvrátivý	sufixace –iv(ý)
maggotwise ¹²⁶	1	hnilostný	deprefixace s- sufixace –n(ý)
healthsome ¹²⁷	6	zdraví prospělé	konverze

Adjektiva jsou tvořena všemi běžnými adjektivními sufixy. Neologizace často spočívá v záměně původního (nepříznakového) adjektivního sufixu za jiný (např. glor-ous – gloriumpt-ious, glamor-ous – glamour-ly), zároveň je provázána nápodobou zvukové podoby původního slova. Český ekvivalent je většinou tvořen sufixací a akustickou nápodobou. Místo nově utvořeného slova je zde častým českým ekvivalentem již existující expresivní výraz, který je většinou inherentně expresivní (sakramentský).

Adjektiva končící na –ing jsou v angličtině velmi frekventovaná, proto pozorujeme jejich velký počet i v rámci kompozičně-derivačního způsobu tvoření neologizmů (viz dále). Do přehledu nejsou počítána adjektivizovaná participia.

Výraz whoopsy (varianty wopsey, whoppsy) je velmi častý i v kompozitech, proto bych se u něho ráda zastavila. Neologizmus vznikl

¹²¹ whoops – ups, oj, ach

¹²² crook – darebák, lump

¹²³ glorious – úžasný, nádherný

¹²⁴ glamorous – kouzelný, půvabný

¹²⁵ sick – nemocný, na zvracení

¹²⁶ maggot – larva, červ

¹²⁷ healthy – zdravý

adjektivizací citoslovce whoops (ups, oj, ach). České ekvivalenty jsou následující: výtečný, prima, sakramentský, náramný, dobrý. Jedná se o intenzifikátor, tato funkce je zachována i v českém ekvivalentu, neologizmy ale překladem v tomto případě nevznikají.

10.1.2 Kompozice

Substantiva

excerpovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovtvorný způsob
bumplehammer ¹²⁸	26	kladivoun	není neologismus
bagglepipe ¹²⁹		dudlák (dudly)	nápodoba (dudák)
bunkumhouse ¹³⁰	12	blábinec	nápodoba (blázinec)
hippodumpling ¹³¹		hrochodoch	sufixace fiktivním sufixem –doch
Flechlumpeater ¹³²		Flákožrout	kompozice
radio squeaker ¹³³	2	rádiokvíčadlo	kompozice

Kompozice substantiv je zde častým způsobem tvoření nových pojmenování. Opět je ve velké míře zastoupena nápodoba původního výrazu a výrazy, jejichž jeden komponent opět končí (z onomatopických důvodů) na sufix –le (-el) (např. frobscottle, fizzwinkle). Český ekvivalent je tvořen také nápodobou, sufixací nebo kompozicí.

¹²⁸ bump – uhdít, hammer – kladivo

¹²⁹ bagpipe – dudy

¹³⁰ bunkum – hloupost, nesmysl, house – dům

¹³¹ hippo – hroch, dumpling – knedlík

¹³² flesh – maso, lump – kus, eater – jedlík

¹³³ squeaker – křikloun

Typ radio squeaker můžeme považovat za kompozitum nebo kolokaci, slovní spojení. Libuše Dušková v Mluvnici současné angličtiny na pozadí češtiny k tomuto problému píše: „Pravopis kompozit v angličtině kolísá, vedle psaní dohromady, např. daylight denní světlo, [...], se vyskytuje pravopis se spojovací čárkou, např. taxi-driver taxikář, [...], a nadto se některá kompozita píše oběma způsoby, např. head(-)master ředitel školy, [...]. Vyskytuje se i psaní zvlášť, vedle něhož se často píše spojovací čárka [...], např. washing machine / washing-machine pračka, [...]. Mezi kompozity a slovními spojeními je ovšem plynulý přechod.“¹³⁴

České slovotvorné ekvivalenty jsou tvořeny sufixací, nápodobou nebo kompozicí, pokud se jedná o substantiva popisná (Flechlumpeater).

Adjektiva

excerpovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovotvorný způsob
flungaway ¹³⁵	2	vyprsknutý	není neologismus
wondercrump ¹³⁶		báněčný	nápodoba (báječný)

Slovesa

excerpovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovotvorný způsob
gobblefunk around ¹³⁷ (with words)	2	chmatlátkovat za slovo	deminutivum sufixace –ova(t)
kidsnatch ¹³⁸	4	uštípnout	nápodoba (štípnout – ukrást) prefixace u-
bunkdoodle ¹³⁹	2	bubákovat	konverze

¹³⁴ Dušková, L.: Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny. 2. vyd. Praha, Academia 1994, s. 19 – 20.

¹³⁵ flung – mrštit, away – pryč

¹³⁶ wonder – zázrak, div

¹³⁷ gobble – hltat, funk – uhýbat

¹³⁸ kid – dítě, snatch – popadnout, chňapnout; zde ale také nápodoba s kidnap – unést

¹³⁹ bunk – lůžko, doodle – čmárat, kreslit

Vidíme, že u adjektiv a sloves je čistá kompozice v angličtině při tvoření nových pojmenování méně častá, přesto se ale vyskytuje. Většinou u nich můžeme vysledovat jistou motivovanost, která se pak patrná i v českém ekvivalentu (např. kidsnatch – uštípnout). České ekvivalenty kompozicí tvořeny nejsou, místo ní se využívá nápodoba, sufixace nebo konverze.

10.1.3 Kompozičně-derivační tvoření

Substantiva

excerpovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slootovorný způsob
Bonecruncher ¹⁴⁰	30	Kostikřup	kompozice
Childchewer ¹⁴¹		Děckožvyk	
Maidmasher ¹⁴²		Děvozmar	
ringbeller ¹⁴³		zvonkohráč	

Výrazy takto tvořené jsou popisné. Lze v nich vysledovat jasnou motivaci k použití jednotlivých částí kompozita, charakterizují vlastnosti postav – všechna jména obrů jsou tvořena tímto způsobem. Českým ekvivalentem je také většinou kompozitum.

Jméno titulní postavy je tvořeno abreviací The BFG – The Big Friendly Giant (viz 9).

¹⁴⁰ bone – kost, crunch – křupat

¹⁴¹ child – dítě, chew – žvýkat

¹⁴² maid – panna, mash – drtit, mačkat

¹⁴³ ring – zvonit, bell – zvonek

Adjektiva

excerpovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovotvorný způsob
man-gobbling ¹⁴⁴	28	lidožroutský	není neologismus
scrumdiddlyumpious ¹⁴⁵		laskominkový	konverze

Slovesa

excerpovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovotvorný způsob
be swogswaloped ¹⁴⁶ be flushbunkled ¹⁴⁷ be goosegruggled ¹⁴⁸	12	být nahrdlákovaný být třeskutěný být odhusyštíplý	nápodoba konverze z fiktivního pasivního participia (např. být nahrdlákován) citátová kompozice + konverze -l-ového participia
be frittered ¹⁴⁹		škvířit se	není neologismus
come swishwiffling up ¹⁵⁰	2	vypěničkovat	deminutivum konverze
go whiffling ¹⁵¹	3	šínout se	není neologismus

Typ be flushbunkled zastupuje početnou skupinu neologizmů tvořenou pasivní konstrukcí skládající se v angličtině z pomocného slovesa be a minulého příčestí lexikálního slovesa (-ed participle). Jedná se o stavová pasiva s životným

¹⁴⁴ man – člověk, gobble – hltat

¹⁴⁵ crum – skrumáž (v rugby), tiddly – maličký

¹⁴⁶ swig – hltat, swallow – polykat

¹⁴⁷ flush – ruměnc, spláchnutí, bang – třesk

¹⁴⁸ goose – husa, grugle – broukat, vrět

¹⁴⁹ frit – fritovat

¹⁵⁰ swish – svištět, whiff – závan, zápach

¹⁵¹ whiff – závan, zápach

podmětem vyjadřující mentální a citové stavy a reakce. Jak píše Dušková, taková pasiva jsou běžná v hovorovém stylu, ve kterém se jinak pasiva nevyskytují: „Nejčastěji se vyskytuje typ s životným podmětem a neživotným (vyjádřeným nebo implikovaným) původcem vyvolávající různé mentální a citové stavy a reakce, např. I am dissappointed [...]. Pasívu implikujícímu životného konatele v češtině většinou odpovídá aktivní konstrukce s 3. os. plurálu označující všeobecného lidského konatele, srov. [...] She is expected tomorrow. Čekají ji zítra.“¹⁵²

V tomto případě vidíme, že české ekvivalenty anglických neologizmů tohoto typu tímto způsobem tvořeny nejsou. Jsou utvořeny nápodobou konverze z fiktivního pasivního participia. Expresivitu českého ekvivalentu tedy ještě umocňuje způsob tvoření nápodobou.

Český ekvivalent anglického *be goosegruggled* (být odhusyštíplý) lze považovat za tzv. citátové kompozitum, tvořené nápodobou konverze z fiktivního minulého participia. Citátová kompozita jsou typická hlavně pro angličtinu.

10.1.4 Nápodoba

Za samostatnou skupinu tvoření neologizmů považují případy, kdy nedochází ke žádné slovotvorné změně původního výrazu, ale neologismus je tvořen pouze nápodobou původního výrazu. Ta se může realizovat v rámci grafické podoby výrazu, nebo v grafické i fonetické (akustické) podobě výrazu. Význam slova se tedy nemění, záměnou hlásek / fonémů a grafémů slovo stále poukazuje k původnímu významu, vyvolává ve čtenáři / posluchači představu příslušného denotátu. Zvolená kumulace hlásek navíc způsobuje, že takové pojmenování je silně expresivní. Způsob vzniku těchto neologizmů se může ještě kombinovat s jinými slovotvornými způsoby.

¹⁵² Dušková, L.: Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny. 2. vyd. Praha, Academia 1994, s. 265.

Protože je tento způsob ve sledovaném textu velmi frekventovaný, považují za vhodné ho zahrnout do sledované problematiky.

Substantiva

excerpovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovtvorný způsob
frumpkin pie ¹⁵³	35	štykvový koláč	prefixace š-
natterbox ¹⁵⁴		užbrblaný	konverze
elefunt ¹⁵⁵		sloun	nápodoba (slon)
cannybull ¹⁵⁶		kanibál	kvantita
human bean ¹⁵⁷		čoklověk	nápodoba (člověk)

Adjektiva

excerpovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovtvorný způsob
earbursting ¹⁵⁸ (noise)	8	až puká zem	není neologismus
propsterous ¹⁵⁹		přehánivý	sufixace –iv(ý)

¹⁵³ pumpkin pie – tykvový, dýňový koláč

¹⁵⁴ chatterbox – mluvka

¹⁵⁵ elephunt – slon

¹⁵⁶ cannibal – kanibal

¹⁵⁷ human – člověk, bean – fazole, human being – člověk

¹⁵⁸ earth – země, burst – praskat

¹⁵⁹ boisterous – bouřlivý, divoký

Slovesa

excerpovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovtvorný způsob
skiddle ¹⁶⁰	10	svištět	není neologismus
shootle ¹⁶¹ (guns)		vystřelovat (z pušek)	konverze
higgle ¹⁶²		hrdlákovat	sufixace –ova(t)
griggle ¹⁶³		híhňotat se	nápodoba (híhňat se)
jabbel ¹⁶⁴	2	žbrlonit	nápodoba (žbrblat)
swimmel ¹⁶⁵		plovounit	sufixace –n-(i)t (nápodoba plovat)
agry ¹⁶⁶	4	pohadovat se	nápodoba (dohadovat se)

Tento typ je ve sledovaném textu velmi produktivním způsobem tvoření nových pojmenování, jak ukazuje četnost výskytu.

Na příkladu substantiva human bean, které je tvořeno akustickou nápodobou anglického human being, můžeme navíc demonstrovat ekvivalentnost překladu jak ve způsobu utvoření, tak v zachování konotační složky výrazu (potravina – bean, čokoláda).

U sloves, která často sama o sobě končí na –le, vidíme alternaci hlásek v slovtvorné bázi. Slovesa, která na –le nekončí, jsou často utvářena v neologizmy právě nápodobou tohoto frekventovaného typu tak, že jejich báze je

¹⁶⁰ scuddle – uhánět, pelášit

¹⁶¹ shoot – střílet

¹⁶² haggle – smlouvat, dohadovat se

¹⁶³ giggle – híhňat se, chechtat se

¹⁶⁴ jabber – brebentit, drmolit

¹⁶⁵ swim – plavat

¹⁶⁶ argue – hádat se, diskutovat

zakočena na -le (swimm – swimmel), popř. dochází ke k alternaci původního suffixu v -el (jabber – jabel).

V této souvislosti bych ráda uvedla ještě další způsob tvoření neologizmů. Anglické jmenné fráze, které jsou v textu použity ve funkci expresivní (nadávky), jsou tvořeny adjektivem a substantivem (analytická angličtina musí zachovávat toto pořadí), která většinou začínají na stejnou hlásku, čímž zvyšují zvukomalebnost a expresivitu výrazu. Dalším typickým způsobem zvýšení expresivity je použití anglického adjektivního modifikátoru little nebo old.

České ekvivalenty vykazují větší variabilitu, pořadí substantiva a adjektiva není přesně dané, což vychází z typologické charakteristiky češtiny, většinou dodržují expresivní sklad hlásek. Domnívám se, že zde není určující anglický význam výrazu, který je navíc často neidentifikovatelný, ale právě expresivní vyjádření. Z tohoto důvodu tyto výrazy nepřekládám. České ekvivalenty jsou tedy funkčně i stylisticky ekvivalentní.

excerpovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovo tvorný způsob
a rotten old rotrasper	2	otravnice ohavná	sufixace -ic(e), -n(á)
a prunty little pogswizzler	13	prsklá pidimůra	konverze pidi- hybridní kompozice

10.1.5 Reduplikace

Méně častými způsoby tvoření slov jsou v angličtině reduplikace a abreviace. V tomto případě má takové tvoření své místo, protože se zabývá výrazy expresivními a nově utvořenými. Většinou se nejedná pouze o samotnou reduplikaci, nové pojmenování je tvořeno ještě dalšími slovtvornými způsoby.

Substantiva

excerpovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovtvorný způsob
telly-telly bunkum box ¹⁶⁷	4	telinková blébelna	deminutivum, sufixace –n(a)

Adjektiva

excerpovaný výraz	výskyt typu	český ekvivalent	slovtvorný způsob
ucky-mucky ¹⁶⁸	5	škaredý	není neologismus
wipsy-misty ¹⁶⁹		nadýchánkový	sufixace –ov(ý)
inky-booky ¹⁷⁰		inkoustový	není neologismus

¹⁶⁷ telly – televize, bunkum – nesmysl, box – krabice

¹⁶⁸ muck – špína, bláto

¹⁶⁹ wips – obláček, mist – mlha

¹⁷⁰ ink – inkoust, book – kniha

10.2 Dílčí závěry

Na předcházejících stranách jsem se pokusila shrnout nejčastější (nebo naopak ojedinělé) způsoby tvoření slovotvorných neologizmů (substantiv, adjektiv a sloves) v obou srovnávaných jazycích – v angličtině a v češtině.

Slovotvorné způsoby si podle předpokladu, který vychází z odlišné typologie obou jazyků, nemohou odpovídat. Z excerpovaného materiálu je ale patrné, že lze nalézt shodu i v tomto případě (např. kompozice u motivovaných substantiv nebo nápodoba ve většině uvedených případů).

Výsledky srovnání slovotvorných ekvivalentů ve sledovaném textu lze shrnout následovně:

Anglické substantivní neologizmy jsou utvářeny nejčastěji buď samotnou kompozicí, nebo kompozičně-derivačním způsobem. Velmi častá je nápodoba původního výrazu. Prefixace a sufixace se objevuje také, prefixace pouze ojediněle. Českými ekvivalenty jsou převážně výrazy vzniklé sufixací, nápodobou nebo kompozicí, zvláště u motivovaných, popisných substantiv. Samostatnou skupinou jsou jmenné fráze, jejichž český ekvivalent je tvořen sufixací nebo konverzí a jenž zachovává akustickou expresivitu.

Neologizmy adjektivní jsou v angličtině tvořeny sufixací, kompozičně-derivačním způsobem, nápodobou a také reduplikací. Českými ekvivalenty jsou pak neologizmy utvořené nápodobou, sufixací nebo konverzí. U českých adjektivních ekvivalentů se často nejedná o neologizmy, ale o slova již existující.

Nejčastější výskyt slovotvorných neologizmů u anglických sloves zaznamenává slovotvorný způsob kompozičně-derivační, dále pak nápodoba a samotná kompozice. Českými překladovými protějšky jsou neologizmy utvořené převážně konverzí, nápodobou a sufixací. Pokud českým ekvivalentem neologizmus není, opět je použit výraz expresivní, alespoň v tomto ohledu částečně ekvivalentní.

Vycházíme-li z teorie funkční stylové ekvivalence, můžeme říci, že ačkoli je způsob utvoření i formální stránka nového českého výrazu jiná, konotační a denotační významy sledovaných výrazů si odpovídají, a proto lze výsledný překlad hodnotit jako ekvivalentní.

Při překladu slovtvorných neologizmů, navíc inherentně expresivních, nelze hovořit o úplné ekvivalenci. Z jednotlivých příkladů je zřejmé, že ne vždy se českým ekvivalentem slovtvorného anglického neologizmu stává slovtvorný neologizmus český. V těchto případech je často ekvivalentem alespoň výraz expresivní, a tudíž můžeme mluvit alespoň o částečném ekvivalentu konotačním.

Závěr

Ve své diplomové práci se zabývám problematikou překladu slovotvorných neologizmů z angličtiny do češtiny.

Teoretické poznatky o způsobu tvoření slov v angličtině a v češtině jsem aplikovala při analýze excerpovaných slovotvorných neologizmů z textu *The BFG* Roalda Dahla a z jeho českého překladu *Obr Dobr*.

Excerpované neologizmy jsou typickým příkladem uměleckých neologizmů, okazionalizmů, které si nekladou za cíl stát se běžnou součástí lexika spisovného jazyka. Z toho vyplývá i jejich charakteristika – jsou to výrazy inherentně expresivní, přičemž tato expresivita se u konkrétních neologizmů projevuje různým způsobem, zcela v souladu s možnostmi jejího vyjádření v obou jazycích.

Překlad jednotlivých lexikálních jednotek jsem hodnotila z hlediska teorie funkční stylové ekvivalence. Podle předpokladu se ukázalo, že slovotvorné způsoby v izolační angličtině a flektivní češtině si v konkrétních případech většinou neodpovídají. Shodný ekvivalent ve způsobu tvoření nacházíme například u motivovaných slov. V některých případech není lexikálním ekvivalentem anglického neologizmu neologizmus český, ale slovo nepříznačné, běžně používané. Většinou však byl použit ekvivalent alespoň inherentně expresivní. Protože je text třeba vždy hodnotit jako celek, překlad můžeme hodnotit jako ekvivalentní, ačkoli jednotlivé lexémy v tomto ohledu ekvivalentní nejsou.

Z mého zkoumání tedy jednoznačně vyplývá, že zvláště při překladech neologizmů musí brát překladatel ohled na jazykovou stavbu jednotlivých výrazů, chce-li překlad považovat za adekvátní z hlediska funkční stylové ekvivalence. Dále musí zachovávat charakteristické rysy překládaného textu, jeho specifický žánr a funkci, což je ve sledovaném textu plně respektováno.

Bez promyšlené překladatelské strategie a konkrétních postupů, jaké překladatel zvolí, by překlad jazykově nestandardního textu *Obr Dobr* nebyl možný.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Iva Jurenková

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Název práce: Slovo tvorné neologizmy a jejich překlad, problematika jejich funkční stylové ekvivalence (na materiálu prózy Roalda Dahla – The BFG, Obr Dobr)

Počet znaků: 121248

Počet příloh: 1

Počet titulů použité literatury: 29

Klíčová slova: Roald Dahl, The BFG, Obr Dobr, neologizmy, slovo tvorba, funkční stylová ekvivalence, překlad, expresivita

Krátká a výstižná charakteristika práce:

Diplomová práce v teoretické části zpracovává problematiku překladu slovo tvorných neologizmů z angličtiny do češtiny z hlediska funkční stylové ekvivalence. Jsou v ní shrnuty principy překladatelské teorie funkční stylové ekvivalence a možnosti, jak lze jednotlivých ekvivalentů v cílovém jazyce dosáhnout. Dále se teoretická část soustředí na problematiku neologizmů a jejich teoretickému zpracování. Zabývá se také problematikou slovo tvorby v angličtině a v češtině.

Praktická část se věnuje této problematice na konkrétním vzorku slov, které byly excerpovány z prózy Roalda Dahla The BFG. Vzhledem k inherentně expresivnímu charakteru těchto slov je v práci věnována pozornost také expresivitě.

Přílohou práce je abecední seznam excerpovaných neologizmů z uvedené prózy.

Seznam použité literatury

primární

Dahl, R.: Obr Dobr. 2. vyd. Praha, Academia 2005. 163 s.

Dahl, R.: The BFG. London, Puffin Books 2007. 199 s.

Seznam použité literatury

sekundární

Bassnett-McGuire, S.: Translation studies. 2. vyd. London, Routledge 1992.
168 s.

Bednaříková, B.: Slovo a jeho konverze. 1.vyd. Olomouc, Univerzita Palackého
2009. 253 s.

Čeňková, I., Hrdlička, M.: Bibliografie českých a slovenských prací o překladu a
tlumočení. 1. vyd. Praha, Jednota tlumočnicků a překladatelů 1995. 121 s.

Černý, J.: Dějiny lingvistiky. 1 vyd. Olomouc, Votobia 1996. 517 s.

Dušková, L.: Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny. 2. vyd. Praha,
Academia 1994. 673 s.

Hausenblas, K.: Výstavba jazykových projevů a styl. 1. vyd. Praha, Univerzita
Karlova 1971. 184 s.

Hrdlička, M., Gromová, E.: Antologie teorie uměleckého překladu (výběr z prací
českých a slovenských autorů). 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita,
2004. 344 s.

Hrdlička, M.: Literární překlad a komunikace: k problematice zaměření
uměleckého překladu na čtenáře. 1. vyd. Praha, Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy 1997. 90 s.

Hrdlička, M.: Translatologický slovník: výběr z českých a slovenských prací z
teorie překladu. 1. vyd. Praha, Jednota tlumočnicků a překladatelů 1998.
99 s.

- Knittlová, D.: K teorii i praxi překladu. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2003. 215 s.
- Kufnerová, Zlata. Překládání a čeština. 1. vyd. Jinočany: H & H 1994. 260 s.
- Levý, J.: Umění překladu. 2. vyd. Praha, Panorama 1983. 396 s.
- Martincová, O. a kol.: Neologizmy v dnešní češtině. 1. vyd. Praha, ÚJČ AV ČR 2005. 248 s.
- Martincová, O. a kol.: Nová slova v češtině. Slovník neologizmů. 1. vyd. Praha, Academia 1998. 365 s.
- Martincová, O. a kol.: Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů. 1. vyd. Praha, Academia 2004. 568 s.
- Martincová, O.: Problematika neologizmů v současné spisovné češtině. 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1983. 160 s.
- Mathesius, V.: Funkční lingvistika. In: Jazyk, kultura a slovesnost. Praha 1982. 527 s.
- Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. 1. vyd. Praha, Academia 1986. 566 s.
- Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví. 1. vyd. Praha, Academia 1986. 536 s.
- Mounin, G.: Teoretické problémy překladu. 1. vyd. Praha, Univerzita Karlova 1999. 263 s.
- Pepník, J.: English lexicology. 2. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2001. 186 s.
- Quirk, R., Greenbaum, S.: A University Grammar of English. 24. vyd. Harlow, Longman 1990. 484 s.
- Rády, A.: 14x o překladu. 1. vyd. Praha, Jednota tlumočnicků a překladatelů 1998. 94 s.
- Vilikovský, J.: Překlad jako tvorba. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002. 246 s.
- Zima, J.: Expresivita slova v současné češtině. 1. vyd. Praha, Nakladatelství československé akademie věd 1961. 139 s.

Internetové zdroje

Roald Dahl. Dostupný z WWW <http://www.roalddahl.com/> [cit. 30. 4. 2010]

Jean-Paul Vinay and Jean Darbelnet. Dostupný z WWW <http://isg.urv.es/library/papers/vinay.doc> [cit. 20. 7. 2009]

Příloha

Excerpované neologizmy z knihy Obr Dobr v abecedním pořádku.

Substantiva

A	
aeriplane 70	létadlo 61
Air Force bean 171	létavec 144
anklet (into my anklet) 185	kotník (v kotníkoví) 154
B	
babblement 20	blábolka 20
bagglepipe 164	dudlák 138
beanstalk 85	Prak 73
bellypopper 170	brtelník 143
bicirculars 160	kukačky 135
Bloodbottler 47	Krvešpunt 42
bobstickle 172	překližka 144
bogthumper 76	šlapohnát 67
bogswinkle 158	bleskoroh
Bonecrunching Giant 18, Bonecruncher 189	(obr) Kostikřup 19, 135
bootboggler 172	truhlík 145
bumplehammer 28	kladivoun 26
bundongle 20	zlásuvka 20
bunkumhouse 23	blábinec 23
(shootle off) a bunderbluss 124	(střílet z) kamiónu 107
bunghole 47	nora 42
butterfly 39	močtýlek 36
buzzbomb124	bzukavá bomba 107

buzzburger 33	bzurčák 31
C	
cannybull 17	kanibál 18
cattlepiddler 39, cattypiddler 108	houslenka 35
chatbag 39	repetilka 35
school-chidders 54, chidders 121	dětičky ze základní školy 48, dětičky 104
Childchewer 66	Děčkožvyk 58
clockcoach 44	švábr 40
cockatootloo 78	paploušík 68
cockle 28	kloubák 26
crokadowdilly 23	krokodlák 23
crodscollop 27	miškeble 24
crodswoogle 110	mňachačka 94
crumpscoddlle 40	břínklouz 37
D	
dogswogglor 50	taprapír 43
E	
eats 39, (rotsome) eats 52	bašta 36, (hnilostná) živina 44
elefunt 33	sloun 31
Esquimo 29	Eskymo 27
F	
fibster 37	plackoun 34
figgler 63	palčák 55
fizzwinkel 56	špitlička 49
Flechlumpeating Giant 63, Flechlumpeater 64	Flákožrout 55, 56
foglefrump 78	fištolín 68
foulpester 182	škodlivák 151
frobscottle 56	šumlenka 49

frogsquinker 58	žabimrk 51
frothblower 106	pumprlíč 90
G	
gigglehouse 106	hiňárna 90
Gizzardgulper 67	Chlemtohrd 58
glimp 25	mrk 23
glubbage 50	zemlenina 44
gobbit 122	kousánek 105
gogglers 27	šilháky 26
grimesludge 122	plešťucha 105
grinksludger 108	skříplonosnice 93
grobsquiffler 65	skrčulík 65
grubble 162	choutka 136
gunghummer 158	hrombidlák 135
H	
hippodumpling 23	hrochodoch 23
huggybee 80	včelička 70
human bean 17	čoklověk 19
humplecrimp 40	kábrtník 37
J	
jiggyraffe 108	žizrafa 92
joghopper 63	plášenka 56
L	
langwitch 36	řeč 37, jazylka 77
M	
Maidmasher 67	Děvozmar 58
(Your) Majester 151	Vaše Veličenství 128
Manhugger 66	Drtichlap 58
Meatdripper 67	Chroustomas 58

Monarcher 151	Monarchyně 128
N	
natterbox 38	užbrblaný 35
nightingul 38	slavík 35
norphan 30	sýrotek 29
norphanage 108	sýrotčinec 93
notmucher 91	nicmocka 77
P	
phizzwizard 74	čarokrásník 64
piggery-jokery 179	chechtánky 150
pigsquibble 193	čunibrk 160
pigwinkle 40	amoleták 36
(a little) piggy-wig 71	prasátko chrochtátko 61
porteedo 170	portédo 144
puddlenut 28	drobeček 26
puffnut 54	zákus 48
R	
radio squeaker 24	rádiokvíčadlo 24
razztwizzler 62	zázračka 55
rhinostossteriss 70	nosorožík 61
ringbeller 96	zvonkohrač 81
rommytot 51	průpindy 45
rumpedumpus 78	rambulajs 68
rubbsquash 51	smeťucha 45, zpitomělost 94
S	
(squizzly) scotch-hopper 40	skočkobylka (skuhravá) 37
schnozzle 91	ňufák 77
scrumplet 30	skřípě 28
sizzlepan 29	páleníčka 27
slime-wangler 44	slimejš 44

slushbungle 171	pleskotřesky 144
snapperwhipper 80	ždiboštip 69
sniggler 69	tutlák 60
snitchet 51	frňousek 45
snortle 179	chrapotění 150
snozzcumber 40	fňokurka 36
snozzle 173	chrupka 145
spindel 90	pláteř 77
squifflerotter 108	kýhovýr 92
squinker 69	kvík 60
strawbunkle 32	jahodnice 31
swatchwallop 162	škumpudlík 136
swiggle 60	šoupák 52
swiggles (of the) 112	mračna 96 (množství)
T	
telescoop 160	drobnohledník 135
telly-tely bunkum box 24	telinková blébelna 23
time-twiddler 43	časová klikatice 40
tingalingaling 122	drobnolitost 104
tottler 74	batolík 64
trogfilth 193	špind'ucha 160
trogglehumper 74	krutihrb 67
U	
uckyslush 18	fujtajbl 19
V	
vegitable 51	zelenivé věci 45
W	
whirlgig 68	kolotočice 59
whizzpopper 59	vízřachnutí 52
wigglish 45	brepta (jazyk, způsob mluvy) 41

winkle 40	mrk 37
winksquiffler 74	mrkňos 64
wonderveg 51	dobrotina 45
wrapascal 40	vratikrs 37
Y	
Yankee-Doodles 28	Holí And'ané 26
Z	
zozimus 119	zozim 101

Jmenné fráze

a filthy old fizzwiggler 31	otravnice ohavná 29
a grooby little grub 67	šint'ouch šimravý 58
a mucky little midget 67	tintěra třtinová 58
a pibbling little pitsqueak 54	pinoživý piskval 48
a piffling little swishfiggler 49	pr'ácká bublice 42
a prunty little pogswizzler 49	prsklá pidimůra 42
a rotten old rotrasper 31	hnátemnice hnusná 29
a ruddy little runt 67	zákrsek zakuklený 58
a runty little scumscrewer 49	zakrslý vývrt'ák 42
a shrivelly little shrimp 67	mrňavula molousavá 58
a snipsy little winkle 43	škvrnivé mrkátko 40
a squaggy little squib 67	kvíčala kviklavá 58
a squimpy little bottlewart 49	kviklavý hnidouch 42
a squinky little squiddler 54	šint'avý šimrouch 48
a troggy little twit 67	skrček smrštěný 58
a little swinebuggler 52	malý sviňbulík 47
a little pigswiller 52	mrňavé prasiště 47

Adjektiva

B	
belchy (burp) 59	říhavý (škýt) 51
bogthumping 78	šlapohnátský 68
bogrotting 78	šlapohnátský 68
C	
cannybully 17	kanibálský 18
Christmassy 111	vánočnivý 95
crumply 43	chřuplavý 38
cronking (earache) 124	kruťácký (kruťácká bolest v uchu) 106
D	
delumptious 56	rozkošnivý 50
delunctious 162	výtečný 136
diddly (and different) 18	svůj (a jinačí) 19
disgusteous 43	znechutivý 40
dory-hunky 92	zlatosrstný 79
dungerous 185	děsovité 154
E	
earbursting (noise) 17	až puká zem 19
F	
filthsome 52	fujtajblový 45, ohavnický 52, ohavňácký 104
flungaway (place) 26	vyprsknuté (místo) 24
flushbunking (rubbish) 57, flushbunking (flurry) 116, flushbunking (beans) 182	pleskotný (nesmysl) 50, hromobleskový (spěch) 99, mřenkoví (čoklidi) 152
foulsome 43	šílenivý 40, škaredý 51
frightsome 76	strašidlácký 66, hrozitánský 185
frightswiping 84	úděslivý 73

(more) frothbungling 110	třeštivější 94
G	
gigantuous 160	velikánský 135
glamourly (flavour)18	nádherná chuť 19
gloriumptious 62	úžanivý 55
glumptious 53	chutňoučký 48
guzzly 53	chlemt'avý 48
grinksludging (old dream) 96	skříplonosý (sen) 82
grobsludging 193	zmršený 158
grobswitchy 111	kazimrkový 95
gropefluncking (dream) 92	mohutnolistý (sen) 79
grueful gruncious 84	hrozitánsky hrdlivý 73
H	
healthsome 51	zdraví prospělé 51
hopscotchy 62	hopsa hejsa 54
horrigust 70	růzotrašný 61
human-beany 77	čoklověčí 67
hushy (quiet) 179	špitavě (tichounký) 150
I	
icky-poo 40	žouželný 37
inky-booky (flavour) 54	inkoustová (chuť) 48
J	
jumbly 22	přítulivý 22
jumpsquiffing (ears) 90	obzvláštnělá (ušiska) 77
jumpsy 63	juklavý 56
K	
kicksy 121	nejstrašlivější 104
knotty plexicated (dream) 117	uzlovitě zamotaný (sen) 100
L	
luctuous (land) 106	bezva (země) 90

M	
maggot-wise 43	hnilostný 40
man-gobbling (cannybull) 17	lidožroutský (kanibál) 18
midgy 184	zakrslý 153
muckfrumping (country) 33	uškvířený (uškvířená zem) 31
murderful 17	vraždivý 18
P	
phizz-whizzing flushbunking (seat) 158	třeskutě čarokrásnivé (křeslo) 135
pibbling 49	pinoživý 43
poisnowse (snake) 70	jedovitý (had) 61
propsopterosus 35	přehánivý 33
R	
redunculus 107	nemyslivý 91
repulsant 42	hnusotný 37
rotbungling (old dream) 96	pršnivý (sen) 82
rotsome 50	hnilostný 44
S	
scrotty 57	táplý 51
(more) scrumdiddlyumpious 18	laskominkovější 19
scuddling (hot weather) 53	křusně (horké počasí) 48
septicous 185	zehnisaný 154
sickable 43	zvrátivý 40
sizzling-hot 33	rozpálený 31
sloshbuckling (noisy bellypopers) 179	hřmotlácky (hlučný brtelník) 149
sloshflunking (Giant Country) 40	seškvířený (seškvířená Obří zem) 36
sludgy 52	slizounký 45
spikesticking (beanstalk) 85	práskavý (Prak) 73
spliffing whoppsy (room) 158	úžasnivě rozležený (pokoj) 135
squackling whoppsy (appetite) 107	třeskutě velikánský (hltoun) 91
squackling (good idea) 123	kvákavě (dobrý nápad) 106

sqelching (tricky problem) 40	ukrutně (nepříjemný problém) 36
snitching (subject) 20	svižný (svižná věc) 20
snuggy 69	ututlaně 60
splongy curranty 111	pěnový, rybízový 95
swashboggling (ears) 89	hromozitánská (ušiska) 76
swultering (hotlands) 29	Ohňová země 27
T	
thumping (loud noise) 35	hřmotně (silný zvuk) 33
titchy 172	titěrný 144, mrňatý 79
trogglehumping (grobswitcher) 78	krutihrbácký (kazimrk) 68
twiddly (little thing) 35	každíčká mrňavá věc 33
twitchtickling (problem) 44 – 45	vtichvostivý (problém) 40
U	
ucky-mucky (end) 25	škaredý (konec) 23
um-possiple 107	vý-loučený 91
V	
venomsome 185	jedovitý 154
W	
wacksey (big ears) 134	velkoušiska 115
whirlgig (time) 68	kolotočice 59
whunking (chains) 169	kapitální (řetězy) 143
wipsy-misty (bubbles) 34	nadýchánkované (bublíny) 32
wholesome (life) 86	celkový (život) 73
whooping big (place) 69	zatrápeně velký 60,
whoppsy 76, 121	sakramentský, vztekavý 67, 104
whoppsy-whiffling (dreams) 62, whoppsy-whiffling (idea) 80	prima fajn (sny) 55, ukrutňacky dobrý (nápad) 70
wondercrump 46	báněčný 41
wonderous (music) 90	nádherová (hudba) 77
wopsey whiffling (human bean) 17	jen to hluskne 19

Slovesa

A	
argy 39	pohadovat se 36
B	
be biffsquiggled 172	být zmrskotěný 144
be boggled 129	být mimoň 111
be bopmuggered 190	být zapytlovaný 156
be crodsquinkled 190	být kviklotíplý 156
be fluckgungled 190	být zbrloněný 156
be flushbunkled 189	být třeskutěný 156
be frittered 58	škvířit se 51
be goosegruggled 189	být odhusyštíplý 156
be gunzleswiped 189	být ztřepeňelý 156
be slopgrogged 190	být seskručený 156
be spitzwiggled 189	být vyvrtákováný 156
be swogswalloped 189	být nahrdlákováný 156
bish 88	hryzkovat 74
bunkdoodle 77	bubákovat 67
bunkswoggle 87	přiháčekovat šlupku 74
C	
come rushing and bushing 23	přilítnout a přifrnknout 22
come swishwiffling up 58	vypěničkovat 51
D	
dispunge 42	mít (něco) po plný krk 37
F	
fibble 37	placatit 34
flushbunk off 106	uhánět 90
footchel around 26	šuchrat se okolo 24
G	

go bootle past 107	svištět kolem 92
go tip-toppling backwards 136	převracet se dozadu 117
go whiffing 34	šínout se 32
go whiffing about 24	vykviknout 23
gobblefunk around with words 20	chmatláňkovat za slovo 20
grittle somebody's teeth 185	zatrnout zuby 154
griggle 85	hihňotat se 73
gungswizzle 93	poplantážničit 79
H	
have crudbloodling time 76	hrůzou tuhnout krev v žilách 67
higgle 80	hrdlákovat 69
J	
jabbel 47	žbrlonit 42
jip 30	fretkovat 28
K	
kidsnatch 31	uštípnout 30
M	
mispise 42	zle návidět 37
moochel around 26	muchrat se okolo 24
muck about (no mucking about) 179	vyvádět (žádné vyváděňky) 150
muggle up 93	zašmodrchat 79
S	
scuddle away 33	odplížánkovat se 32
scuddle around 23	pomrskávat se kolem 22
scump 30	poňkovat 28
scumper off 79	odšupačnit 69
shootle guns 70	vystřelovat z pušek 61
skididdle off 69	svištět 59
skiddle 82	odplížánkovat se 72
snortle 179	chrapotit 150

spikestick 84	rozpravovat 73
splatch-winkle away 64	šimrouchat se 56
splashplunk 84	rozšvihat 73
squarrel 64	handrkovat se 56
squibble 45, 92	fňukat 40, vypisovat 79
squiffsquiddle around 45	zašmodrchávat se 40
squiggle 82	mrskat se 71
squoggle 42	ošklivit si 37
swimmel 68	plovounit 59
switchfiddle 51	ublíkovat 45
switchfiddle around 69	přeskáčovat sem tam 60
swizzfiggle 37	ublíkovat 34
swollop 33	chroustat 32
T	
taste lickswishy 106	mít olíznivou chuť 90
W	
wackcrackle 84	nakřupnout 73
Z	
zippfizz off 105	svištět 90